

All you have to do
is write one true
sentence. Write the
truest sentence that
you know.

Ernest Hemingway

THE SUN ALSO RISES

A NOVEL

by

ERNEST HEMINGWAY

...

"Isn't it pretty to think
so?"

HEMINGWAY

AZ ELVESZETT NEMZEDÉK ÍRÓJA

Száz éve jelent meg a
Fiesta – A nap is felkel

— HÁTTÉRGYÁR —
— E-KÖNYV —

A borító AI felhasználásával készült.

Hemingway — Az elveszett nemzedék írója

© Háttérgyár, 2026

Minden jog fenntartva.

Kiadó: Háttérgyár

Kiadás éve: 2026

hattergyar.hu

Ez a mű szerzői jogi védelem alatt áll. Részleteinek bármilyen formában való sokszorosítása, terjesztése vagy nyilvánosan elérhetővé tétele a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.

Tartalom

Előszó - Miért Hemingway, és miért éppen most?	5
Prológus - Pamplona, 1925 nyara	7
1. A fiú, akinek férfivá kellett válnia	10
2. A háború, amely soha nem ért véget	13
3. Hadley és az út Párizsba	16
4. Párizs - ahol mindenki író akart lenni	19
5. Hogyan tanult meg Hemingway Hemingwayként írni?	21
6. Az elveszett nemzedék	24
7. Spanyolország felfedezése	28
8. A nyár, amelyből regény lett	31
9. Fiesta - egy nemzedék regénye	35
10. Egy könyv megszületése, egy házasság halála	41
11. A világhír és a Hemingway-legenda	45
12. Férfiak, nők és a Hemingway-kód	49
13. Afrika, halál és önmaga megteremtése	53
14. Hemingway háborúja Spanyolországért	57
15. Háborús tudósító vagy katona?	61
16. Kuba, az öreg halász és a Nobel-díj	65
17. A test, amely már nem engedelmeskedett	68
18. Az FBI, az üldöztetés és az utolsó tél	72
19. Hemingway halála után	75
20. Száz év után is felkel a nap	79
Epilógus - Ami lehetett volna	83
Függelék	84
Ernest Hemingway élete évszámokban	84
Fontosabb művek - eredeti és magyar címek	88
Jegyzetek és források	90

Felhasznált és ajánlott irodalom	101
Alapvető könyvforrások	101
Hemingway művei és elsődleges források	102
Archívumok és intézményi források	103
Díjak és bibliográfiai források	104
Kritikai és szakirodalmi kiegészítések	105
Magyar bibliográfiai támpontok	107
Forráskezelési megjegyzés	107

Előszó - Miért Hemingway, és miért éppen most?

2026-ban száz éve jelent meg Ernest Hemingway első nagy regényének amerikai kiadása, a Fiesta – A nap is felkel (The Sun Also Rises). Az első kiadás 1926. október 22-én került a könyvesboltokba a Charles Scribner's Sons gondozásában; a brit kiadás egy évvel később Fiesta címen jelent meg. Magyarul Németh Andor fordításában 1937-ben Különös társaság címen adták ki; Déry Tibor fordítása 1962-ben Fiesta: A nap is felkel címmel jelent meg, a 21. Század Kiadó 2021-es kiadása pedig a Fiesta – A nap is felkel formát használja. A centenárium nem pusztán kiadástörténeti évforduló. Pamplona 2026 nyarán külön kiállításokkal és rendezvényekkel emlékezett meg arról a regényről, amely a San Fermín ünnepet világhírűvé tette, a Hemingway-hagyaték gondozói pedig egész éves programmal idézik fel a könyv megszületését. 1

Egy évszázad alatt Hemingwayből egyszerre lett klasszikus és karikatúra. A neve hallatán ma is előbukkan a szakállas, vastag pulóveres „Papa”, a vadász, a horgász, a bikaviadalok rajongója, a háborús tudósító, a nagyívó férfi, aki szerette maga körül a veszélyt és a zajt. Ez a kép nem hamis, de csak részben igaz. Ugyanaz az ember, aki oroszlánokra vadászott Afrikában és fegyvert vitt magával a második világháborúba, órákon át tudott mondatokat

javítani; aki saját legendáját gondosan építette, egész életében félt attól, hogy íróként ismételni kezdi önmagát; aki a férfiasság egyik huszadik századi jelképévé vált, olyan prózát írt a félelelről, a sebezhetőségről, a veszteségről és a szerelem lehetetlenségéről, amely gyakran éppen a keménység mítoszát kérdőjelezi meg.

Ez a könyv ezért nem hagyományos, minden életszakasznak azonos teret adó életrajz. Középpontjában az a néhány év áll, amelynek végén megszületett a Fiesta – A nap is felkel. Hemingway 1921 végén még csak egy huszonkét éves újságíró volt, amikor első feleségével, Hadley Richardsonnal Párizsba költözött. Öt évvel később már olyan regényt tett le az asztalra, amely új hangot adott az amerikai prózának, nevet adott egy nemzedéknek, és saját szerzőjét is legendává változtatta. Michael S. Reynolds részletes párizsi monográfiája éppen ezt az átalakulást követi napról napra; Mary V. Dearborn modern életrajza a teljes életutat helyezi új összefüggésbe; Lillian Ross közelről figyelte meg a már világhírű író; Michael Katakis a fennmaradt levelekből, fényképekből és tárgyakból mutatja meg az embert a mítosz mögött; Clancy Sigal pedig azt kérdezi, miért érdemes ma is Hemingwayt olvasni. 2

A kötet ezekre a művekre épül, de nem egyikük átdolgozása. A feltöltött könyvek mellett a John F. Kennedy Elnöki Könyvtár Hemingway-gyűjteményének leírásai, a Hemingway Society kutatási anyagai, az FBI nyilvánosságra

hozott iratai, a Nobel- és Pulitzer-archívum, az amerikai National Archives, a Library of Congress, Pamplona városának centenáriumi anyagai és számos további külföldi forrás egészíti ki a történetet. A cél nem a Hemingway-legenda újramondása, hanem annak bemutatása, hogyan lett egy sebesült, ambiciózus középnyugati fiatalból az az író, akinek mondatai száz év múltán is felismerhetők.

Prológus - Pamplona, 1925 nyara

1925. július 6-án Pamplonában a déli rakéta nem csupán a San Fermín-ünnepet indította el. Utólag úgy tűnik, mintha egy regény visszaszámlálása is akkor kezdődött volna. A város megtelt zenével, fehér ruhás, vörös kendős emberekkel, borral és állatok szagával. A szűk utcákon bikák rohantak a város arénája felé, a kávéházak teraszain amerikaiak, angolok, franciák és spanyolok keveredtek, a Plaza del Castillo környékén éjszaka és nappal közötti különbség szinte megszűnt. Ernest Hemingway harmadik alkalommal érkezett a fesztiválra, és ezúttal olyan társaságot hozott magával, amely néhány hónappal később alig álcázva egy regény szereplőgárdájává változott. 3

Ott volt Hadley, Hemingway első felesége; gyermekkori barátja, Bill Smith; az író és szerkesztő Harold Loeb; Donald

Ogden Stewart; Pat Guthrie; és mindenekelőtt Lady Duff Twysden, az elegáns, rövid hajú, különös angol nő, akinek modora, függetlensége és kisugárzása hamarosan Lady Brett Ashley alakjába épült be. Loeb és Duff között viszony kezdődött. Hemingway sértett volt, féltékeny vagy egyszerűen csak ingerült – a források nem mindig ugyanúgy emlékeznek, és maga a pamplonai társaság is évtizedeken át különböző változatokban mesélte ugyanazokat az eseményeket. Ami biztos: a baráti kirándulás feszültségekkel teli lett. Az alkohol, a rivalizálás, az egymásnak feszülő férfiak és Duff jelenléte olyan helyzetet teremtett, amelyet Hemingway íróként azonnal felismerhető anyagnak érzett. 4

A regény későbbi olvasója hajlamos azt hinni, hogy Hemingway egyszerűen lemásolta az életet. Nem ezt tette. A valóság csak nyersanyag volt. Loebből Robert Cohn lett, de Hemingway olyan tulajdonságokat adott neki, amelyekkel a valódi Loeb nem rendelkezett. Bill Smithből Bill Gorton, Duffból Brett, Pat Guthrie-ből Mike Campbell, Juanito Quintanából pedig a szállodás Montoya alakja formálódott. A fiatal matador, Cayetano Ordóñez több vonása Pedro Romero figurájába került. Hemingway megváltoztatta a helyzeteket, felnagyította a konfliktusokat és néha kegyetlenebbnek rajzolta barátait, mint amilyenek voltak. A Fiesta ezért kulcsregény, de nem jegyzőkönyv. Inkább annak példája, miként alakít át az író néhány rosszul végződő napot egy egész nemzedék állapotrajzává.

A társaság július közepén szétszéledt. Hemingway Hadleyvel Madridba ment, majd Valencia, San Sebastián, Hendaye és végül Párizs következett. Reynolds kronológiája szerint július 13-án kezdett azon a történeten dolgozni, amelyből a regény lett; július 23-án már egy kék jegyzetfüzetbe írta a szöveget. Augusztus elejére több fejezettel elkészült, szeptember 15-ére pedig befejezte az első változatot. A mű később még sokat változott, de a sebesség így is elképesztő. Alig több mint két hónap telt el a pamplonai botrány és az első teljes kézirat között. 5

A történet eredeti munkacíme Fiesta volt. Hemingway azonban érezte, hogy ez félrevezető: a könyv nem a spanyol ünnepről szólt, hanem emberekről, akik egy háború után nem találták a helyüket. Chartres-ban, amikor már távolabbról nézte a nyári eseményeket, a Bibliában keresett címet. Jegyzetfüzetében több lehetőséget próbált ki, míg végül a Prédikátor könyvének körforgásról szóló soraihoz jutott. A nap lenyugszik, majd újra felkel; nemzedékek jönnek és mennek, a világ pedig megmarad. Közvetlenül ezek mellé jegyezte fel a másik kifejezést is: „az elveszett nemzedék”. 6

A két gondolat közötti feszültség lett a regény lényege. Az emberek elveszhetnek, a világ folytatódik. A háború szétszedheti az életet, de másnap felkel a nap. A szerelem lehetetlen lehet, de a városok, folyók, hegyek, halak és bikák közömbösen léteznek tovább. Hemingway huszonhat évesen

megtalálta azt a mondatritmust és látásmódot, amelyhez később újra és újra visszatért. Innen azonban hosszú út vezetett. Ahhoz, hogy megértsük a pamplonai nyarat, vissza kell mennünk Oak Parkba, abba a rendezett chicagói elővárosba, amelytől Hemingway egész életében egyszerre próbált elszakadni és amelyet soha nem hagyott teljesen maga mögött.

1. A fiú, akinek férfivá kellett válnia

Ernest Miller Hemingway 1899. július 21-én született Oak Parkban, Chicago nyugati peremén. A család nem szegénységből indult. Apja, Clarence Edmonds Hemingway orvos volt, anyja, Grace Hall Hemingway képzett énekes és zenetanár. A szülőház – amely ma múzeum – jól mutatja a család társadalmi helyzetét: viktoriánus, tágas otthon, könyvekkel, zenével, vallással és az akkori amerikai középosztály minden biztonságával. Oak Park maga is rendezett, templomokkal és jó iskolákkal teli közösség volt. A későbbi Hemingway-legenda szeretett úgy tenni, mintha a szerző a vadonból érkezett volna. Valójában a vadont először hétfégi és nyári kirándulásokon tanulta meg. 7

A családban két világ találkozott. Grace a művészetet, a zenét és az erős önérvényesítést képviselte. Clarence a természetet, a horgászatot, a vadászatot és az orvosi

megfigyelés pontosságát. A Michigan állambeli Walloon Lake környéki nyarak Hemingway számára különösen fontosak lettek. Apja megtanította tüzet rakni, halat tisztítani, lőni, csónakot kezelni, felismerni az erdő és a víz apró jeleit. A későbbi Nick Adams-történetekben a természet nem díszlet: olyan hely, ahol az ember testi munkával és figyelemmel próbál rendet teremteni önmagában. Ennek alapja már gyerekkorban kialakult.

A család ugyanakkor szigorú vallási és erkölcsi keretben élt. Hemingway templomi kórusban énekelt, csellózni tanult, bibliai történeteket hallgatott. Később gúnyosan beszélt Oak Park konvencióiról, de az a tény, hogy műveiben újra és újra visszatér a bűn, a kegyelem, az áldozat, a rítus és a becsület kérdéséhez, arra utal, hogy az otthoni vallásos nyelv mélyebben beépült gondolkodásába, mint amennyire felnőttként szerette volna elismerni. A Fiesta sem csupán részeg expatriánsokról szól: Jake Barnes katolikus, imádkozik, templomba jár, és folyton azt mérlegeli, milyen szabályok szerint lehetne még tisztességesen élni. A Hemingway Society 2026-os centenáriumi beszélgetései is hangsúlyozzák, hogy a regény vallási szerkezete jóval fontosabb, mint azt a korábbi, pusztán hedonista olvasatok sugallták. 8

Hemingway kamaszként sportolt, bokszt, iskolai lapokba írt, és szeretett szerepelni. Már ekkor egyszerre volt megfigyelő és előadó. A róla szóló későbbi

visszaemlékezések egyik állandó eleme, hogy képes volt egy eseményt úgy elmesélni, hogy közben fokozatosan nagyobbra nőtt benne a saját szerepe. Ez nem egyszerű hazudozás volt. Inkább korán kialakult történetalkotási reflex: az élmény akkor lett teljes, ha elbeszélhető formát kapott.

1917 őszén nem ment egyetemre. Kansas Citybe költözött, és a Kansas City Star kezdő riportere lett. Az újságírói munka mindössze néhány hónapig tartott, mégis életre szóló hatása volt. Rendőrségi ügyekről, balesetekről, kórházi esetekről írt. A lap szerkesztési szabályai rövid mondatokat, világos nyelvet, erős igéket és felesleges jelzőktől mentes szöveget követeltek. Hemingway évtizedekkel később is úgy emlegette ezeket az elveket, mint a legjobb írói szabályokat, amelyeket valaha megtanult. 9

Nem a Star találta fel Hemingway stílusát, de megtanította neki, hogy az információt fegyelmezni kell. A lapnál nem lehetett hosszan magyarázni, miért tragikus egy kórházi jelenet. Meg kellett mutatni a hordágyat, a kezet, a sebész mozdulatát, a rövid mondatot, amelyből az olvasó maga érti meg a veszteséget. Ebből a módszerből később irodalmi program lett. Hemingway prózája azért hat egyszerűnek, mert a magyarázat jelentős részét kivonja a felszínről. A legfontosabb dolgokat nem mondja ki; úgy rendez el a részleteket, hogy az olvasó érezze a hiányt.

Oak Park azonban ennél többet adott neki. Innen vitte magával a teljesítménykényszert, a férfiasságról alkotott szigorú elképzelést, az apjához kötődő természetélményt, az anyjával szembeni lázadást, a vallás nyelvét és azt a középnyugati meggyőződést, hogy a munkát rendesen kell elvégezni. A későbbi Papa-szerep sok tekintetben menekülés volt e világból, de ugyanennyire annak túlzó folytatása. Hemingway egész életében bizonyítani akarta, hogy kibírja a fájdalmat, megállja a helyét a férfiak között, és nem omlik össze. Az első világháborúban mindez hirtelen nem játékká, hanem valóságos próbává vált.

2. A háború, amely soha nem ért véget

1918 tavaszán Hemingway még nem volt tizenkilenc éves. Gyenge látása miatt nem került az amerikai hadsereg rendes harcoló alakulatához, ezért az Amerikai Vöröskereszt szolgálatában jutott Európába. Franciaországon keresztül Olaszországba küldték. Ambulanciaszolgálatra jelentkezett, de egy ideig kevés tényleges feladat jutott neki, ezért önként vállalt frontközeli kantinszolgálatot. Cigaretta, csokoládé és más apróságokat vitt az olasz katonáknak a Piave mentén. Az a háború, amelyet az amerikai propagandából és kalandregényekből korábban dicsőséges vállalkozásnak képzelhetett, gyorsan egészen más arcot mutatott. 10

1918. július 8-án éjjel Fossalta di Piave közelében osztrák aknavető-lövedék robbant a közelében. Repeszek fúródtak a testébe, majd géppuskarú is érte. A National Archives és a Kennedy Könyvtár dokumentumai szerint súlyos sebesülése ellenére egy olasz katonát is megpróbált biztonságba vinni; ezért később olasz kitüntetést kapott. A sérülés nem egyszerűen látványos epizód lett a Hemingway-életrajzokban. Olyan tapasztalatot adott neki, amelyhez egész életében visszatért: a test egyik pillanatról a másikra elveszítheti sérthetetlenségének illúzióját. 11

Milánóban hosszú gyógyulás következett. Itt ismerte meg Agnes von Kurowskyt, az amerikai Vöröskereszt nála több évvel idősebb ápolónőjét. Hemingway beleszeretett, és úgy gondolta, kapcsolatuknak folytatása lesz Amerikában. Agnes végül levélben közölte vele, hogy máshoz megy férjhez. A történet később több műben visszhangzott. A Búcsú a fegyverektől Catherine Barkley-ja nem Agnes egyszerű másolata, ahogy Frederic Henry sem maga Hemingway, de a sebesült amerikai és az ápolónő történetének érzelmi magja a milánói tapasztalatból származott.

A háborús sebesülés körül idővel legenda képződött. Hemingway maga is szívesen erősítette hősi változatát, az újságok pedig már hazatérésekor „szétlőtt” fiatal veteránként ünnepelték. A fontosabb kérdés azonban nem az, pontosan hány repesz érte, hanem az, hogyan változott meg az írása. A korai Nick Adams-történetekben a trauma

gyakran úgy van jelen, hogy maga a háború nincs kimondva. A szereplő horgászik, tüzet rak, ételt készít, figyeli a folyót. A cselekvések aprólékos rendje mögött azonban ott van valami, amit nem lehet közvetlenül elmondani. A National Archives Hemingway-esszéje ezt a módszert a modernista háborús tapasztalattal kapcsolja össze: a hallgatás és a kihagyás éppolyan jelentéssé válik, mint a kimondott szöveg. 12

Hemingway később „jéghegyelvként” magyarázta saját prózaeszményét. A látható rész csak töredéke annak, amit az írónak tudnia kell. Ha valóban ismeri a történetet, elhagyhat dolgokat, és a hiány mégis érződik. Ez a gondolat tökéletesen illett a háború utáni nemzedékhez. Az első világháborút rengeteg fennkölt szóval indokolták: dicsőség, hazafiság, kötelesség, áldozat. A fronton ezek a szavak elvesztették régi jelentésüket. Hemingway prózája ezért nem újabb szép szavakat keresett, hanem megpróbálta lecsupaszítani a nyelvet.

1919 elején Hemingway hazatért Oak Parkba. Katonai egyenruhában járt, történeteket mesélt, előadásokat tartott, és úgy érezte, hogy a háború után a régi otthon túl kicsi lett számára. A család viszont ugyanazokat a szabályokat várta el tőle, mint korábban. A feszültség törvényszerű volt. Írni akart, utazni akart, nagyobb életet akart. A következő években Torontóban és Chicagóban dolgozott, majd megismerte Hadley Richardsont. A házasság nemcsak érzelmi, hanem történelmi fordulópont lett. Hadleyval együtt

hagyta maga mögött Amerikát, és 1921 végén Párizsba költözött – abba a városba, ahol a háborúból visszatért fiatalok egész nemzedéke próbált új nyelvet, új művészetet és új életet kitalálni.

3. Hadley és az út Párizsba

Hadley Richardson nem mellékszereplő Hemingway indulásában. Nyolc évvel idősebb volt nála, visszafogottabb, kevésbé látványos személyiség, és olyan pénzügyi háttérrel rendelkezett, amely lehetővé tette, hogy a fiatal házaspár Európában viszonylag szerényen, de folyamatos egzisztenciális rettegés nélkül éljen. 1921 szeptemberében házasodtak össze, decemberben pedig már Franciaország felé tartottak. Hemingway a Toronto Star számára tudósított, így volt valamennyi jövedelme és újságírói feladata, de az igazi cél az volt, hogy író legyen. 13

A háború utáni Párizs amerikai szemmel különös lehetőséget kínált. A dollár erős volt, a lakhatás és az étkezés olcsóbb, mint az Egyesült Államok nagyvárosaiban, és a város tele volt művészekkel. Nem létezett egyetlen, egységes „elveszett nemzedék” nevű klub. Különböző korú és hátterű emberek találkoztak könyvesboltokban, szalonokban, kávéházakban, szerkesztőségekben és olcsó éttermekben. A legendában később mindenki egyszerre ül ugyanannál az asztalnál; a valóságban a kapcsolatok változtak, barátságok

és ellenszenvek épültek egymásra.

Sylvia Beach Shakespeare and Company könyvesboltja kulcsfontosságú hely volt. Könyvtárként is működött, így a pénztelen vagy takarékoskodó írók hozzáférhettek az új angol nyelvű irodalomhoz. Beach volt James Joyce Ulyssesének kiadója, és üzlete egyszerre volt kulturális központ és menedék. Hemingway ott könyveket kölcsönzött, emberekkel találkozott, címeket kapott, kapcsolatokat épített. A későbbi Vándorünnep Párizsa részben ennek a világnak az emlékezete – igaz, egy idősödő író által évtizedekkel később újraserkesztett emlékezet. 14

Hadley eközben nemcsak háttér volt. Ő tartotta össze a hétköznapiakat, és kezdetben ő volt Hemingway legfontosabb olvasója is. 1922 végén azonban súlyos baleset történt. Hadley a párizsi Gare de Lyon pályaudvarról Svájcba indult férjéhez, és magával vitte Hemingway kéziratait is, hogy dolgozhasson rajtuk. A bőröndöt ellopták. Szinte minden addigi fikciós kézirat eltűnt, a másolatokkal együtt. Hemingway számára a veszteség sokkoló volt. Az epizód később szimbolikus jelentést kapott: mintha az addigi írói életét egyszerre törölték volna, és újra kellett volna kezdenie.

A történet romantikus változata szerint a lopás teremtette meg a „valódi Hemingwayt”. Ez túl egyszerű. Már korábban is kísérletezett rövid, tárgyilagos prózával, és újságíróként kialakult a tömörség iránti érzéke. A kéziratok elvesztése

azonban valóban radikális helyzetet teremtett. Nem volt mihez visszatérnie. Új történeteket kellett írnia, új formában. A párizsi modernisták közben azt tanították neki, hogy a tradíció nem valami, amit egyszerűen el kell dobni: pontosan ismerni kell ahhoz, hogy az ember tudja, mit akar másképp csinálni.

Hadleyval 1923-ban megszületett fiuk, John Hadley Nicanor, becenevén Bumby. Hemingway ekkor már egyszerre volt családapa, újságíró, kezdő író és a párizsi művészközeg ambiciózus résztvevője. A családi élet és az irodalmi társaság között folyamatosan ingázott. Reggel írni próbált, napközben szerkesztőkkel és írókkal találkozott, este kávéházakban ült. A Párizsról kialakított későbbi kép szerint a szegénység romantikus volt. Valójában Hadley pénze, Hemingway újságírói munkája és az erős dollár együtt tette lehetővé ezt az életet. A „szegény fiatal író” mítosza igaz érzéseket fogalmaz meg, de a gazdasági háttér ennél összetettebb volt.

Ami azonban valóban megtörtént: Párizsban Hemingway olyan emberek közelébe került, akik nem azt kérdezték tőle, van-e joga írónak nevezni magát. Azt kérdezték, milyen a mondata. Ez volt az a környezet, amelyben a tehetségből mesterség lehetett.

4. Párizs - ahol mindenki író akart lenni

Gertrude Stein lakása a rue de Fleurus-n nem iskola volt, mégis sok fiatal amerikai úgy lépett be oda, mintha vizsgázni érkezne. Stein már ismert avantgárd szerző és műgyűjtő volt, falain Picasso, Matisse és más modern festők képei függtek. Hemingwayt érdekelte az a gondolkodás, amely a mondatot nem pusztán információhordozóként, hanem ritmusként és tárgyként kezelte. Stein tanácsai és provokációi fontosak voltak, bár kapcsolatuk később csúnyán megromlott. A barátság utólagos emlékezetéért mindketten harcoltak, és egyikük változatát sem érdemes teljesen szó szerint venni. 15

Ezra Pound más módon segítette. Nemcsak versekről beszélt, hanem konkrét szövegeket húzott meg, szerzőket ajánlott, kapcsolatokat közvetített. Hemingway sokat olvasott. A későbbi önkép szerette a közvetlen tapasztalat emberét hangsúlyozni – azt, aki halászatból, háborúból, vadászatból és kocsmákból tanul –, de a fiatal Hemingway valójában könyvéhes volt. Flaubert, Stendhal, Tolsztoj, Dosztojevszkij, Turgenyev, Csehov, Mark Twain, Conrad és mások folyamatosan jelen voltak gondolkodásában. A „természetes” Hemingway-mondat mögött sok olvasás és tudatos utánzás állt.

James Joyce különleges pozícióban volt. Hemingway tisztelte az Ulyssest, és azt látta benne, hogy egy regény technikailag sokkal többet megengedhet magának, mint amit az amerikai közízlés elfogadhatónak tartott. Ford Madox Forddal bonyolultabb volt a viszonya: egyszerre kapott tőle publikációs lehetőségeket és irritálta az idősebb író tekintélye. Hemingway később gyakran úgy mesélte pályakezdését, mintha egyedül tört volna át. A dokumentumokból viszont az látszik, hogy szerkesztők, kiadók, idősebb írók és barátok egész hálózata segítette.

A párizsi évek egyik legfontosabb találkozása F. Scott Fitzgeraldtal történt 1925-ben. Fitzgerald ekkor már híres volt, A nagy Gatsby éppen megjelent. Lelkesedett Hemingway prózájáért, bemutatta Maxwell Perkinsnek és a Scribner's körének, tanácsokat adott a készülő regényhez. Hemingway később kegyetlenül és gyakran igazságtalanul írt róla, különösen a Vándorünnepben. A két író kapcsolatában egyszerre volt valódi barátság, szakmai tisztelet és versengés. A fiatalabb Hemingwaynek szüksége volt Fitzgerald kapcsolataira, de nehezen viselte, ha úgy érezte, tartozik valakinek. 16

Párizsban nemcsak az irodalmi hierarchiát tanulta meg, hanem a művészetek közötti átjárást is. Paul Cézanne festményeit nézve arról gondolkodott, hogyan lehet tájat úgy megjeleníteni, hogy ne kelljen magyarázni. Joan Miró A farm című képét 1925-ben Hadley születésnapjára ajándékként

vásárolta meg, komoly anyagi áldozattal. A kép hosszú időn át fontos tárgy maradt számára. A modern festészet arra tanította, hogy a részletek elrendezése önmagában szerkezetet teremtsen. Nem kell mindent elmesélni; elég pontosan kiválasztani, mi kerüljön a vászonra vagy a papírra.

Ezekben az években született meg *A mi időnkben* anyaga. A rövid történetek és középük illesztett miniatűr jelenetek háborút, bikaviadalt, bűncselekményt és családi feszültséget mutattak fel villanásokban. Az amerikai kiadás 1925-ben jelent meg. A könyv nem lett tömegsiker, de irodalmi körökben jelezte, hogy új hang érkezett. A Hemingway Society százéves évfordulós programjai is ezt a korai kötetet tekintik annak a laboratóriumnak, ahol a későbbi stílus alapjai kialakultak. 17

Hemingway ekkor még azt írta Maxwell Perkinsnek, hogy nem különösebben érdekli a regényforma; jobban szeret novellákat írni, és egyszer majd nagy könyvet készítené a bikaviadalról. Néhány hónappal később mégis regényt írt. Nem azért, mert elméletben meggondolta magát, hanem mert Pamplonában történt valami, amihez a novella túl kicsinek bizonyult.

5. Hogyan tanult meg Hemingway Hemingwayként írni?

A Hemingway-stílust könnyű utánózni rosszul. Rövid mondatok, kevés jelző, egyszerű igék, sok párbeszéd – ha ennyiből állna, néhány óra alatt bárki elsajátíthatná. A hatás azonban nem a mondatok rövidségéből következik, hanem abból, hogy a látszólag egyszerű felszín alatt mennyi kimondatlan anyag dolgozik. Hemingway egész pályáján újra és újra ugyanahhoz a kérdéshez tért vissza: mennyit kell elmondania az írónak ahhoz, hogy az olvasó megérezze azt is, amit nem mondott el?

Az újságírás megtanította a tömörségre, Párizs pedig arra, hogy a tömörség önmagában nem művészet. A Kansas City Star szabályai szerint világosan, röviden, fölösleges szavak nélkül kellett írni. Gertrude Stein a mondat ritmusára és ismétléseire figyeltette. Ezra Pound azt tanította, hogy a szövegből mindent ki kell húzni, ami nem végez munkát. A festészet – különösen Cézanne – pedig azt mutatta meg neki, hogy a látvány pontos szerkezete többet érhet a magyarázatnál. Hemingway később mindezeket saját eredettörténetébe olvasztotta, de a stílusa nem egyetlen mester ajándéka volt. Újságírásból, modernizmusból, háborús tapasztalatból, sok olvasásból és könyörtelen önszerkesztésből állt össze. 18

A leggyakrabban idézett magyarázata az úgynevezett jéghegyelv. A jéghegyből csak kis rész látszik a víz fölött; a tömeg nagyobbik része rejtve marad. Hemingway szerint az író akkor hagyhat el valamit, ha pontosan ismeri azt. Ha

tudatlanságból hallgat, az üresség érződik. Ha tudásból, akkor a kihagyott rész súlya ott marad a szöveg alatt. Ezért fontos, hogy az egyszerűségét ne keverjük össze a szegényes nyelvvel. A jó Hemingway-mondat mögött rendszerint több információ van, mint amennyit kimond.

Erre a korai novellák szolgáltatják a legjobb példákat. A szereplők sokszor hétköznapi dolgokról beszélnek, miközben valami egészen más forog kockán. Egy kapcsolat vége, egy háborús trauma, egy terhesség, egy megcsalás vagy egy halálfélelem nincs feltétlenül néven nevezve. Az olvasó a hangsúlyokból, a hallgatásokból, a tárgyak helyéből és a megszakadó mondatokból rakja össze a történetet. A párbeszéd ezért nem egyszerűen életszerű beszéd utánzata. Szigorúan szerkesztett felszín, amely alatt a szereplők gyakran képtelenek elmondani azt, ami valóban történik velük.

A módszer összefüggött a háborúval is. A frontélmény után Hemingway bizalmatlanná vált a nagy szavakkal szemben. Dicsőség, becsület, hősiesség, áldozat – ezek a fogalmak a propaganda nyelvében könnyen elvesztették kapcsolatukat a valósággal. Az ő prózája ezért inkább egy mozdulatot, egy sebet, egy poharat, egy folyópartot vagy egy rövid mondatot mutatott meg. Az erkölcsi következtetést nem szívesen mondta ki az olvasó helyett. Clancy Sigal éppen ezt tartja az egyik oknak, amiért Hemingway ma is közvetlenül hat: a próza nem magyarázza túl az érzelmet,

hanem helyzetbe hozza az olvasót. 19

A munkamódszer ehhez meglepően fegyelmezett volt. Hemingway szeretett korán kezdeni, amikor még senki nem zavarta. Kézzel és írógépen egyaránt dolgozott, gyakran állva. Számon tartotta a napi szómenynyiséget, de nem pusztán a termelés érdekelte. A következő napi munka érdekében igyekezett olyan ponton abbahagyni, ahol tudta, hogyan folytatódik a történet. A kéziratokból jól látszik, mennyit javított: mondatokat rövidített, bekezdéseket cserélt, kezdéseket és befejezéseket próbált újra. A spontán zseni képe mögött igen tudatos szakember dolgozott. A JFK Könyvtár Hemingway-gyűjteménye azért különösen fontos, mert a fennmaradt kéziratokban követhető ez az aprólékos munka. 20

A fiatal író ugyanakkor nem csupán technikát keresett. Hangot akart. Olyan mondatot, amelyet senki máséval nem lehet összetéveszteni. A húszas évek közepére ezt már megtalálta. A mi időnkben olvasói érezték, hogy valami új történt, de Hemingwaynek még szüksége volt egy nagyobb formára, amelyben a hallgatások, a sérülések, a szerelmi háromszögek, a háború utáni céltalanság és a spanyolországi élmény egyetlen szerkezetbe rendezhető. Ezt a formát 1925 nyara adta meg neki.

6. Az elveszett nemzedék

Az „elveszett nemzedék” kifejezés annyira összenőtt Hemingwayvel, hogy ma már úgy hangzik, mintha egy irodalomtörténész pontos meghatározása volna. Valójában inkább legenda, anekdota és önértelmezés egyszerre. Gertrude Stein egy párizsi autószerelő műhelyében hallotta a *génération perdue* fordulatot, majd Hemingwaynek mondta, hogy ő és kortársai mind ehhez az elveszett nemzedékhez tartoznak. Hemingway a mondatot mottóként használta a *Fiesta* – A nap is felkel elején, és ezzel olyan címkét adott egy korszaknak, amelyet azóta sem sikerült levakarni róla. 21

De mitől voltak elveszettek? Nem attól, hogy mindenki reménytelenül sodródott. A húszas évek amerikai expatriánsai között sok sikeres, céltudatos, keményen dolgozó ember volt. Nem is mind harcolt az első világháborúban. A kifejezés inkább egy közös történelmi tapasztalatot ragadott meg: a régi intézmények és nagy szavak hitelvesztését. Egy olyan nemzedék nőtt fel, amely gyerekként még a haladás, a keresztény erkölcs, a hazafias kötelesség és az európai civilizáció magabiztos nyelvét hallotta, majd fiatal felnőttként ipari méretű öldöklést látott. A lövészárók, a géppuska, a tüzérség és a mérges gáz után nehezebb volt ugyanazzal a komolysággal beszélni a civilizáció nagyszerűségéről.

Párizsban a háború fizikailag is jelen volt. Rokkant veteránok jártak az utcákon, emlékművek készültek, gyászruhák emlékeztettek a hiányzó férfiakra. Ugyanakkor a

város az élet újrakezdésének tere is lett. Jazz, tánc, mozi, új női divatok, avantgárd festészet, pszichoanalízis, szabadabb szexualitás és az amerikai szesztilalom elől menekülő turisták keveredtek egymással. Az európai háborús pusztítás és az amerikai gazdasági erő különös kontrasztot teremtett. A dollárral érkező amerikai fiatalok olcsón élhettek egy olyan kontinensen, amelynek romjait közben esztétikai és érzelmi kalandként is fogyasztották.

Hemingway társaságának tagjai sem egyformán élték meg ezt. F. Scott Fitzgerald számára a húszas évek egyszerre jelentették a gazdagság csillogását és a mögötte rejlő ürességet. Gertrude Stein a modern művészet nyelvét építette. Ezra Pound a kulturális megújulás megszállottjaként dolgozott, miközben politikai nézetei később sötét irányt vettek. Sylvia Beach könyvesboltja a kísérletező irodalom menedéke lett. Hemingway pedig azt figyelte, hogyan lehet a háború utáni zavarodottságról úgy írni, hogy a szereplők maguk alig beszélnek a háborúról.

Ez a Fiesta egyik legfontosabb paradoxona. A regényben a háború ritkán kerül a beszélgetések középpontjába, mégis szinte mindenütt ott van. Jake Barnes sérülése a legnyilvánvalóbb jel. Brett Ashley elveszítette szerelmét a háborúban. A társaság tagjai úgy isznak, utaznak és civakodnak, mintha a folyamatos mozgás megakadályozhatná, hogy egyedül maradjanak saját emlékeikkel. Sigal értelmezésében nem egyszerűen léha

emberekről van szó, hanem olyan szereplőkről, akiknek erkölcsi és érzelmi térképét a háború összetépte. 22

Az elveszettséghez hozzátartozott a nemi szerepek változása is. A világháború idején nők milliói dolgoztak olyan helyeken, ahonnan korábban kiszorították őket. Több országban politikai jogokat kaptak. A húszas évek modern nőalakja rövidebb haját viselt, önállóbban mozgott, dohányzott, ivott, és – legalábbis a nagyvárosi kultúra látványos rétegében – kevésbé engedelmeskedett a viktoriánus szexuális normáknak. Brett Ashley egyszerre ennek a felszabadulásnak és annak árának a figurája. Szabadnak látszik, de pénzügyi, érzelmi és társadalmi kötöttségei folyamatosan visszahúzzák.

A regény férfialakjai sem stabilak. Jake fizikailag sérült, Robert Cohn kívülálló, Mike Campbell anyagilag és érzelmileg szétesett, Pedro Romero pedig éppen azért tűnik rendkívülinek, mert egy mesterség szigorú szabályai szerint él. Hemingway számára a bikaviadal ekkor olyan világnak látszott, amelyben a bátorság, a hozzáértés és a kockázat még mérhető. A párizsi társasági életben minden elmosódik; az arénában legalább van tét, szabály és következmény.

Az „elveszett nemzedék” tehát nem pontos társadalomtudományi kategória, hanem nagy erejű irodalmi metafora. A sikerét részben az magyarázza, hogy túlélte saját korszakát. Minden olyan nemzedék magára tudja vonatkoztatni, amely azt érzi, hogy a szüleitől örökölt

szabályok már nem működnek, az újak pedig még nem alakultak ki. A Fiesta száz év után is azért olvasható, mert nem kínál kész megoldást. A szereplők nem találják meg az elveszett rendet. Megpróbálnak együtt élni a hiányával.

7. Spanyolország felfedezése

Hemingway 1923-ban jutott el először Pamplonába a San Fermín-ünnepre. Nem ő fedezte fel a bikaviadalt az amerikaiak számára, és Spanyolország sem volt ismeretlen az angolszász utazók előtt. Ami különlegessé tette kapcsolatát az országgal, az a megszállottság intenzitása volt. A bikaviadalban nem egzotikus turistalátványt látott, hanem szigorú mesterséget, amelyben a stílus és a testi veszély közvetlenül összekapcsolódik. A matador mozdulata nem lehet pusztán szép: rossz mozdulat esetén a bika megsebesítheti vagy megölheti. Hemingway számára ez a művészet és a következmény ritka egységének tűnt. 23

A későbbi erkölcsi és állatvédelmi nézőpontból a bikaviadal nehezen választható el az állat szenvedésétől. Hemingway világában azonban más jelentést kapott. A húszas évek fiatal írója az ember viselkedését vizsgálta a halál közelségében. Hogyan mozog valaki, amikor valódi veszélyben van? Mit jelent a fegyelem? Mikor válik a bátorság mutatvánnyá, és mikor lesz belőle mesterség? Ezek a kérdések a háborús élményei óta foglalkoztatták. A corrida

olyan laboratórium lett számára, ahol mindez látványosan, szabályok közé szorítva jelent meg.

Pamplona közben egészen más arcát mutatta, mint Párizs. A San Fermín napjaiban a város zsúfolt, zajos és kimerítő volt. Reggeli bikafuttatás, délutáni corrida, éjszakai ivás és zene követte egymást. Hemingway élvezte, hogy az ünnep idején felborul a hétköznapi időrend. A társaság alig alszik, minden érzelem felerősödik, a féltékenységből könnyen verekedés lesz, a barátságok gyorsan szövődnek és gyorsan bomlanak fel. Ez a sűrített idő később tökéletes regényanyagnak bizonyult.

Az első látogatásokon Hemingway még inkább tanuló volt. Spanyol szavakat, bikaviadal-technikai kifejezéseket jegyzett meg, matadorokat figyelt, szakértőkkel beszélgetett. Azt akarta, hogy ne turista legyen. Ez a vágy azonban sajátos ellentmondást teremtett. Minél többet tudott a corridáról, annál inkább hajlamos volt ítéletet mondani mások „értéséről”. A bikaviadal is részévé vált annak a Hemingway-féle versenynek, amelyben a hitelességet szinte mindig teljesítménnyel kellett bizonyítani.

1924-ben ismét elment Pamplonába, 1925-ben pedig harmadszor tért vissza. Addigra a spanyol út már a párizsi baráti kör éves rítusává vált. A harmadik út azonban más lett. Nemcsak bikákról szólt, hanem egy valódi szerelmi és baráti konfliktusról. A társaságban ott volt Lady Duff Twysden, az arisztokrata háttérű, feltűnő, rövid hajú brit nő,

akibe Hemingway beleszeretett. Ott volt Harold Loeb, az amerikai író, aki korábban viszonyt kezdett Duff-fal. Pat Guthrie, Donald Ogden Stewart, Bill Smith és Hadley Hemingway is része volt a körnek. A kapcsolatok már Párizsban megfeszültek; Pamplona csak felgyorsította a robbanást. 24

A későbbi olvasó számára különösen érdekes, milyen közvetlenül kerültek át a valós személyek a regénybe. Duffból lett Brett Ashley legfontosabb modellje, Loeb szolgált Robert Cohn alapjául, Guthrie Mike Campbellhez adott vonásokat, Stewart és más barátok is felismerhetően bekerültek. Jake Barnes természetesen nem egyszerűen Hemingway önarcképe, de az író saját megfigyelői helyzetét, sérülésélményét és Duff iránti vonzalmát is felhasználta. Pedro Romero pedig több fiatal torero vonásából épült fel, miközben a név is valós bikaviadal-hagyományt idézett.

Ezek a megfelelések veszélyesek, ha túl szó szerint kezeljük őket. A regény nem jegyzőkönyv. Hemingway átrendezte a viszonyokat, eltúlozta a konfliktusokat, szerepeket cserélt és új motivációkat adott. A valóság éppen azért volt hasznos számára, mert nem kellett tiszteletben tartania. A baráti társaság tagjai viszont nem feltétlenül örültek annak, hogy saját gyengeségeiket irodalmi nyersanyagként ismerték fel.

A pamplonai városi és turisztikai intézmények 2026-ban, a regény centenáriumán ismét kiemelték Hemingway szerepét

a San Fermín nemzetközi ismertségében. A város ma egyszerre őrzi és árnyalja ezt az örökséget. Hemingway kilenc alkalommal járt Pamplonában, és neve elválaszthatatlanná vált az ünneptől, de a San Fermín természetesen sokkal régebbi és gazdagabb hagyomány, mint az amerikai író róla alkotott képe. A centenárium ezért nemcsak Hemingway ünnepe, hanem jó alkalom arra is, hogy megkülönböztessük a valódi Pamplonát attól a várostól, amelyet a Fiesta megteremtett. 25

8. A nyár, amelyből regény lett

1925 júliusában Hemingway még nem tudta, hogy az előtte zajló társasági katasztrófa lesz az áttörése. Reynolds kronológiája szinte napra pontosan követi az eseményeket. Június végén a Hemingway házaspár Spanyolországba indult, néhány napot a Pireneusok közelében horgászással töltött, majd július elején visszatért Pamplonába. Július 6-án kezdődött a San Fermín, és a társaságban már ott voltak azok az emberek, akikből hamarosan a regény szereplői lettek. Július 13-án Hemingway olyan történetbe kezdett, amelyből végül a Fiesta – A nap is felkel nőtt ki. Július 23-án már a regény első kék jegyzetfüzetét írta. Augusztus elejére több fejezettel elkészült, szeptember közepére pedig befejezte az első változatot. 26

A gyorsaság megtévesztő. A könyv valóban néhány hét alatt öltött formát, de az anyaga évek óta gyűlt. Párizsi kávéházak, újságírói tapasztalatok, az olasz front emléke, a háborús sebesülés, korábbi spanyol utak, bikaviadalok, baráti rivalizálások és olvasmányok álltak mögötte. A hirtelen írás nem azt jelentette, hogy a könyv a semmiből született. Inkább azt, hogy Hemingway egyszerre felismerte: az addig különálló tapasztalatok ugyanannak a történetnek a részei lehetnek.

A legfontosabb döntése az volt, hogy nem a saját nevén beszél. Jake Barnes újságíró, amerikai, háborús veterán és spanyolországi utazó, tehát sok ponton közel áll Hemingwayhez. De a sérülése más, és személyisége is különbözik. Jake figyel, segít, fizet, közvetít és szenved. Olyan férfihős, akinek férfiasságát éppen a hagyományos szexuális teljesítmény lehetetlensége teszi kérdésessé. Ez a távolság szabadította fel Hemingwayt. Saját féltékenységét és sérülékenységét úgy tudta megírni, hogy közben nem kellett memoárt készítenie.

Lady Duff Twysden átalakítása Brett Ashleyvé hasonlóan fontos volt. Duff már önmagában is a húszas évek modern nőalakjának látványos képviselője volt: rövid haj, alkohol, férfitársaság, viszonyok, társadalmi bizonytalanság. Brett azonban nem egyszerű portré. Hemingway háborús veszteséget adott neki, erősebbre rajzolta a szexuális és érzelmi szabadságát, és Jake-hez kötötte. Így a valós

társasági figura egy egész korszak jelképévé vált.

Harold Loeb átalakítása Robert Cohnná már kellemetlenebb kérdéseket vet fel. Loeb zsidó családból származott, Princetonban végzett, bokszt és írói ambíciói voltak. Hemingway a regényben több valós vonását felhasználta, de Cohnt olyan antiszemita megjegyzések veszik körül, amelyeket ma nem lehet pusztán korabeli színezésként félretenni. A szerző saját előítéletei, a társaság nyelve és Jake nézőpontja összekeveredik. A könyv művészi ereje nem szünteti meg ezt a problémát. Éppen ellenkezőleg: száz év után az egyik fontos feladat annak vizsgálata, hogyan működik az előítélet egy olyan műben, amely közben rendkívül érzékenyen ábrázolja a sérülést és a kirekesztettséget. 27

A készülő regény szerkezete is gyorsan változott. Hemingway eredetileg jóval közvetlenebbül akarta bemutatni az ismerőseit. A korai változatokban több magyarázat, portrészzerű rész és belső kommentár szerepelt. A húzásokkal azonban a könyv egyre inkább regénnyé, nem pedig társasági kulcsregénnyé vált. F. Scott Fitzgerald tanácsai ezen a ponton különösen fontosak voltak. Fitzgerald felismerte, hogy a kezdés túlmagyarázza a figurákat, és arra ösztönözte Hemingwayt, hogy gyorsabban jusson el a történethez. Hemingway később hajlamos volt kisebbiteni barátja szerepét, a kézirat-történet azonban azt mutatja, hogy a tanács hasznos volt. 28

A kiadói háttér ugyancsak fordulatos. Hemingway első amerikai szerződése a Boni & Liverighthoz kötötte, de elégedetlen volt a kiadóval, és Maxwell Perkinshez, a Charles Scribner's Sons legendás szerkesztőjéhez akart kerülni. A szakirodalom – Reynolds különösen – a Tavaszi zuhatag történetét részben a Liverighttal való szakítás összefüggésében értelmezi. A Sherwood Anderson modorát parodizáló kisregényt a kiadó elutasította, és ez megnyitotta Hemingway útját a Scribner's felé. 1926 februárjában aláírta megállapodását a kiadóval. A Fiesta – A nap is felkel eredeti amerikai kiadása 1926. október 22-én jelent meg a Charles Scribner's Sonsnál. 29

A cím sem volt kezdetből adott. Hemingway sokáig keresett megfelelő nevet. A „lost generation” kifejezés fontos maradt, de végül nem ezt választotta címnek. A Prédikátor könyvének egyik gondolatmenete adta az angol The Sun Also Rises címfordulatát: nemzedékek jönnek és mennek, a nap pedig újra felkel. A cím éppen azért erős, mert a regény szereplőinek személyes szétesésével szemben valami nagyobb folytonosságot állít. Az ember elveszettnek érezheti magát; a világ ettől még megy tovább.

A brit kiadás 1927-ben Fiesta címen jelent meg. Magyarul Németh Andor fordításában 1937-ben Különös társaság címen került az olvasók elé. Déry Tibor fordítása 1962-ben Fiesta: A nap is felkel címmel jelent meg az Európa Könyvkiadónál. A 21. Század Kiadó 2021-es kiadása a Fiesta

- A nap is felkel címet használja. Ebben a könyvben ezt tekintjük a mű elsődleges magyar címének. 30

A Fiesta megszületése fordulópont volt Hemingway életében, de nem egyszerűen azért, mert sikeres könyvet írt. Először sikerült egy egész nemzedék tapasztalatát olyan történetté alakítani, amelyben a történelmi háttér ritkán kerül előtérbe. A háború nincs részletesen elmesélve, mégis a szereplők testében és viselkedésében folytatódik. Párizs és Pamplona látszólag utazási helyszín, de valójában kétféle életmód között feszül a regény. És miközben Hemingway barátait használta fel nyersanyagnak, saját irodalmi személyiségét is megteremtette.

9. Fiesta - egy nemzedék regénye

A Fiesta - A nap is felkel első pillantásra meglepően kevés történetet mesél el. Emberek találkoznak Párizsban, isznak, vacsoráznak, Spanyolországba utaznak, horgásznak, bikaviadalra mennek, összevesznek, szerelmi kapcsolatok keletkeznek és bomlanak fel, majd mindenki továbbindul. Nincs nagy történelmi esemény a cselekmény középpontjában, nincs hagyományos hős, aki megold egy konfliktust, és a befejezés sem ad feloldást. Mégis ebből a látszólag laza utazásból lett a huszadik századi amerikai irodalom egyik korszakjelző regénye.

A kulcs Jake Barnes. Ő mesél, tehát mindent az ő tekintetén keresztül látunk, de Hemingway ügyel arra, hogy Jake ne legyen mindenben megbízható. Éles szemű megfigyelő, ugyanakkor féltékeny, előítéletes és sérülékeny. A háborús sebesülése miatt képtelen arra a szexuális kapcsolatra Brett-tel, amelyre mindketten vágynak. Hemingway nem részletezi anatómiailag a sérülést; éppen a bizonytalanság ad neki erőt. Jake férfiidentitása olyan korban rendül meg, amikor a férfiasságot erősen összekapcsolták a szexuális teljesítménnyel, a fizikai bátorsággal és a háborús tapasztalattal. Ő veterán és bátor, mégis úgy érzi, a teste kivonta a hagyományos férfiszerepből.

Brett Ashley ennek tükörképe. Szabadon mozog a férfiak között, rövid hajat visel, iszik, kezdeményez, és nem hajlandó úgy viselkedni, ahogyan egy arisztokrata brit nőtől a korábbi nemzedék elvárta volna. Ugyanakkor ez a szabadság nem boldogság. Brett nem egyszerűen „végzet asszonya”, és nem is hibátlan modern hősnő. A háborúban elveszített kapcsolat, a rossz házasságok, a pénzügyi bizonytalanság és a saját impulzusai folyamatosan sebeket okoznak neki és másoknak. Wendy Martin klasszikussá vált értelmezése a „New Woman” összefüggésében olvassa Brett alakját: a regényben a férfi- és női identitás egyaránt elmozdul a viktoriánus normáktól. A 2026-os centenáriumi újraolvasások ugyancsak azt mutatják, hogy a nemi szerepek kérdése ma talán még

érdekesebb, mint a könyv megjelenésekor volt. 31

Jake és Brett szerelme azért különösen modern, mert nem teljesíthető be a klasszikus romantikus történet logikája szerint. Nem az a kérdés, szeretik-e egymást. A regényből éppen az derül ki, hogy igen. A kérdés az, milyen kapcsolat képzelhető el közöttük, ha a vágy és a test nem engedi a társadalmi minták szerinti együttélést. Jake gondoskodó, olykor szinte szolgálatkész szerepet vállal Brett mellett. Elmegy érte, meghallgatja, pénzt és időt áldoz rá, miközben tudja, hogy Brett más férfiakkal kerül kapcsolatba. Ez egyszerre nagylelkűség és önkínzás.

A könyv egyik legkeményebb problémája Robert Cohn ábrázolása. A társaság antiszemita szidalmi ma joggal taszítják az olvasót. Cohn ráadásul olyan közegben lesz bűnbak, ahol a többiek sem viselkednek erkölcsösebben nála. Ő tapad Bretthez, féltékeny és erőszakossá válik, de ugyanebben a társaságban mások is részegek, kegyetlenek és hűtlenek. A különbség az, hogy Cohn zsidóságát folyamatosan felhasználják ellene. A Hemingway Society centenáriumi sorozatában Jeremy Kaye külön hangsúlyozta, hogy érdemes szétválasztani a szereplők előítéleteit, a narrátor előítéleteit és Hemingway saját nézeteit – de ez a szétválasztás nem jelenti a probléma eltüntetését. A regény antiszemita nyelve a mű része, és ma csak akkor olvasható felelősen, ha ezt nem bagatellizáljuk. 32

Cohn ugyanakkor nem egyszerű áldozat. Jó bokszoló, művelt, írói ambíciói vannak, és egy időre ő az egyetlen, aki romantikus történetként próbálja felfogni azt, ami a többiek számára cinikus, ideiglenes kapcsolatok világa. Éppen ez teszi nevetségessé a társaság szemében. A regény egyik kegyetlen felismerése, hogy a „vesztesek” sem automatikusan együttérzők egymással. A sérültség nem tesz jobb emberré. A kirekesztett ember is képes másokat bántani, és a háború után elveszett nemzedék is keres magának valakit, akit még inkább kívülállónak tekinthet.

Az alkohol szinte önálló szereplő a könyvben. Ritkán van jelenet ital nélkül: bor, sör, pezsgő, abszint, brandy kíséri a beszélgetéseket. A részegség egyszerre társasági ragasztó és menekülés. Az ivás lehetővé teszi, hogy a szereplők együtt legyenek anélkül, hogy folyamatosan beszélniük kellene saját veszteségeikről. De ugyanaz az alkohol gyorsítja fel a féltékenységet és az agressziót is. A húszas évek párizsi expatriáns kultúrájának látványos része volt az ivás, különösen az amerikai szesztilalom kontrasztjában, Hemingway azonban nem egyszerűen romantizálja. A másnaposság, a pénzszerzés, a sértődések és a fizikai összeomlás ugyanúgy a képhez tartoznak.

A regény mozgása Párizsból Spanyolországba erkölcsi térváltozás is. Párizsban minden csereértékké válik: ital, taxi, vacsora, kapcsolat, pletyka. A spanyol vidéken, a horgászat alatt Jake és Bill rövid időre nyugodtabb világba

kerül. A folyó, az étel, a bor és a halászat olyan közvetlen tapasztalatot ad, amelyben nincs szükség társasági szerepjátékra. Larry Grimes 2026-os centenáriumi elemzése arra is felhívta a figyelmet, mennyire erős vallási szerkezet húzódik a regényben: a bibliai cím, a zarándokok, Jake bizonytalan katolicizmusa, San Fermín ünnepe és a természethez kapcsolódó rítusok együtt olyan spirituális hálót alkotnak, amelyet a könyv „világi” hírneve könnyen elfed. 33

A bikaviadal ebben a szerkezetben nem pusztán egzotikum. Pedro Romero azért vonzza Brette, mert látszólag az ellenkezője mindannak, amit a társaság képvisel. Fiatal, szép, fegyelmezett és teljesen jelen van a saját mesterségében. A többiek beszélnek bátorságról, Romero gyakorolja. A többiek bizonytalanok saját szerepükben, ő tudja, mit kell tennie az arénában. Hemingway természetesen idealizálja ezt a figurát és a corrida világát, de a regény belső logikájában Romero a hitelesség próbája.

Brett kapcsolata Romeróval mégsem hoz megoldást. Ha elvinné magával a fiatal torerót, azzal éppen azt a tisztaságot és önazonosságot rombolná le benne, amely vonzotta. Ezért végül elküldi. A döntés Brett egyik legfontosabb erkölcsi pillanata: képes lemondani valamiről, amit kíván, mert felismeri a következményét. Hemingway figurái ritkán tartanak nagy erkölcsi beszédeket; itt is a tett számít.

A regény stílusa különösen jól illeszkedik ehhez az érzelmi világhoz. Jake nem magyarázza el folyamatosan, mit érez. A mondatok pontosan rögzítik, hol ülnek, mit isznak, hogyan néznek egymásra, mennyit fizetnek, merre indul a taxi. Az érzelem a tárgyi részletek között szivárog át. Ez az egyik oka annak, hogy a könyv első olvasásra akár könnyűnek, másodikra viszont jóval szomorúbbnak tűnhet.

A mai olvasó számára a regény homofób megjegyzései és faji előítéletei is problémát jelentenek. Jake dühösen reagál Brett meleg férfi ismerőseire, és a könyvben más olyan szavak is szerepelnek, amelyek ma sértőek. Nem érdemes azzal elintézni, hogy „ilyen volt a kor”. A kor valóban más nyelvi normákkal működött, de a húszas években sem gondolkodott mindenki ugyanúgy. Az érdekesebb kérdés az, hogyan fér össze a regény érzékenysége bizonyos sérült vagy kívülálló figurák iránt azzal, hogy másokat könnyen karikatúrává tesz. A centenárium egyik haszna éppen az, hogy a művet nem kell választás elé állítani: nem szükséges sem szentté avatni, sem eltörölni. Lehet egyszerre nagy regény és előítéletekkel terhelt dokumentum. 34

A könyv befejezése azért maradt emlékezetes, mert Hemingway nem engedi meg a romantikus megoldást. Jake és Brett Madridban ismét együtt vannak, rövid időre úgy tűnik, mintha a történet visszatérhetne ahhoz, ami lehetett volna. De csak a feltételes mód marad. A regény utolsó mondata nem egyszerűen szomorú; a vágy és az önáltatás

közötti határt húzza meg. Elképzelni lehet egy másik életet. Attól még nem válik valósággá.

1926-ban sok olvasó a modern fiatalság regényét látta a Fiestában. Száz évvel később inkább az tűnik fel, hogy mennyire kevésbé kötődik egyetlen generációhoz. Háború után élő fiatalok története, de ugyanúgy szól a test korlátairól, a szerelem teljesíthetetlenségéről, a csoporton belüli kegyetlenségről és arról az emberi szokásról, hogy mozgással, alkohollal és zajjal próbáljuk elkerülni a csendet. Ezért élte túl a saját mítosztát.

10. Egy könyv megszületése, egy házasság halála

A Fiesta sikere nem egyetlen éjszaka alatt tette Hemingwayt világhírűvé, de a státusza gyorsan megváltozott. Többé nem csupán a párizsi modernista kör ígéretes fiatalja volt. Olyan regényt írt, amelyről kritikusok és olvasók egyaránt beszéltek, és amelyhez hamar hozzátapadt egy egész nemzedék képe. Az ironia az, hogy miközben az író szakmai élete összeállt, magánéletének egyik legfontosabb kapcsolata szétesett.

Hadley Richardsonnal a párizsi évek elején szegényebb, bizonytalanabb és kevésbé híres életet éltek. Mire a regény megjelent, Hemingway Pauline Pfeifferrel volt szerelmi kapcsolatban. Pauline divatlapok világában dolgozott,

gazdag katolikus családból származott, magabiztos és társadalmilag jóval jobb helyzetben volt, mint a fiatal író. A kapcsolat különösen fájdalmas háromszöggé alakult, mert Pauline Hadley ismerőse volt. Hemingway egy ideig olyan megoldást próbált fenntartani, amelyben érzelmileg mindkét nőhöz kötődött. A helyzet azonban nem maradhatott stabil.

35

Hadley végül kilépett a háromszögből. A válást 1927-ben mondták ki, Hemingway pedig még abban az évben feleségül vette Pauline-t. A későbbi Vándorünnep Hadleyt különös gyengédséggel idézi fel, mintha az idős író utólag felismerte volna, mit veszített el. Ez az emlékezés azonban nem teszi semmissé a korabeli döntéseket. Hemingway egész életében hajlamos volt az előző kapcsolatot akkor idealizálni, amikor már egy másikban élt.

A válás és a szakmai siker időbeli közelsége segített létrehozni egy tartós Hemingway-mítoszt: mintha minden nagy írói korszakhoz új nőre lett volna szüksége. Ez túlzottan mechanikus magyarázat, mégis van benne valami a szerző saját viselkedéséből. Szerelmi fellángolásai energiát adtak neki, de gyakran együtt jártak azzal is, hogy korábbi közeli kapcsolatokat kegyetlenül lezárt. Nemcsak feleségekkel történt így. Barátságaiban is megfigyelhető a minta: előbb rajongó közelség, majd versengés, sértettség és szakítás.

Fitzgerald jó példa erre. Ő segített Hemingwaynek kapcsolatba kerülni Maxwell Perkinsszel, elismerte a

tehetségét, és a Fiesta kéziratához is adott értékes szerkesztési tanácsot. Hemingway később mégis egyre inkább gyenge, alkoholista, felesége által tönkretett írónak ábrázolta. A Vándorünnep egyik legismertebb Fitzgerald-epizódja éppen azért problematikus, mert a barát legintimebb bizonytalanságából csinál irodalmi jelenetet. A halott Fitzgerald már nem vitatkozhatott vele. 36

Gertrude Steinnel szintén megromlott a kapcsolata. Sherwood Andersont, akinek a korai támogatása sokat számított, a Tavaszi zuhatagban parodizálta. Ford Madox Fordról gúnyosan írt. A listát lehetne folytatni. Hemingway valódi nagylelkűségre is képes volt: fiatal írókat támogatott, barátoknak pénzt adott, bajban lévő emberek mellett állt. De ha veszélyben érezte saját helyét vagy autonómiáját, a hála könnyen átváltott támadásba.

A Fiesta ebben a szempontból is előrevetítette későbbi pályáját. A valódi ismerősök átalakítása nagyszerű irodalmat eredményezett, de személyes árát mások fizették meg. Harold Loeb és Duff Twysden például úgy váltak egy világirodalmi klasszikus alakjainak modelljévé, hogy nem ők döntötték el, milyen formában maradnak fenn. A szerző szabadsága és a magánélet kisajátítása között nincs egyszerű határ. Hemingway esetében ez a feszültség különösen látványos, mert kevés író használta ilyen következetesen saját környezetét nyersanyagként.

A Scribner'snél viszont olyan szakmai otthont talált, amely hosszú távon stabil maradt. Maxwell Perkins tudta, hogyan kell erős személyiségű szerzőkkel dolgozni. Nem próbálta meg Hemingway hangját „kijavítani”, de figyelt a könyvek szerkezetére, a piacra és a kiadói kockázatokra. Az író és szerkesztő kapcsolatában voltak viták, mégis Perkins azok közé tartozott, akiknek Hemingway tartósan hitt. A Scribner's pedig nemcsak könyveket adott ki, hanem hozzájárult a Hemingway-márka felépítéséhez is. 37

A következő nagy regény, a Búcsú a fegyverektől, már egy megerősödött író munkája volt. Az olasz front élménye, Agnes von Kurowsky emléke és a háború értelmetlensége olyan szerelmi történetté állt össze, amely szélesebb közönséget ért el, mint a Fiesta. Frederic Henry és Catherine Barkley történetében Hemingway ismét saját életrajzából indult ki, de sokkal szabadabban alakította át. A caporettói visszavonulás drámai részei például olyan hitelességgel hatnak, mintha személyes emlékei lennének, noha Hemingway nem vett részt az eseményben. Kutatott, képzelt és saját háborús érzéki emlékeit használta fel.

A könyv befejezésének kézirat-története jól mutatja, milyen messze volt a „mindent elsőre tökéletesen leíró” zseni képétől. A JFK Könyvtár anyagában számos befejezésváltozat maradt fenn. Hemingway újra és újra próbálta megtalálni azt a hangot, amely nem válik melodramatikussá, mégis elbírja Catherine és a gyermek halálát. A végső egyszerűség mögött

sok elvetett mondat áll. 38

A húszas évek végére tehát két Hemingway létezett egyszerre. Az egyik a gondosan dolgozó író, aki kéziratokat javított és formaproblémákkal küzdött. A másik a nyilvánosság számára egyre érdekesebb figura: háborús veterán, boxer, halász, bikaviadal-szakértő, ivó és nőcsábász. A következő évtizedekben a második alak olyan nagyra nőtt, hogy gyakran eltakarta az elsőt.

11. A világhír és a Hemingway-legenda

Hemingway nem egyszerűen híres író lett. Sajátos kulturális szerepet kapott: az amerikai férfiasság egyik emblémájává vált. A bajusz, a mellkas, a horgászfotók, a puskák, a bikaviadal, a háborús történetek, a nagy ivások és a „Papa” becenév olyan képet alkottak, amelyet a sajtó könnyen terjesztett. Hemingway maga sem volt passzív áldozata ennek. Élvezte a figyelmet, történeteket mesélt saját kalandjairól, pózolt fényképezőgépek előtt, és gyakran úgy beszélt, mintha az élet is valamiféle teljesítményverseny volna.

A probléma nem az, hogy a mítosz teljesen hamis. Hemingway valóban vadászott, horgászott, bokszt, háborús zónákban járt és fizikailag kockázatos helyzeteket keresett. A torzítás abból született, hogy ezek a tulajdonságok

fokozatosan kizártak minden mást. A nyilvános Hemingwayből eltűnt a szemüveges, könyveket faló olvasó, a kéziratokat aprólékosan javító szakember, a félelmeiről levelező ember, az apa, a beteg és a mások gondozására is képes férfi.

Lillian Ross 1950-ben a The New Yorker számára készített portréja azért lett híres és vitatott, mert a legendát egészen közelről mutatta meg. Ross nem nagy írói szobrot akart faragni. Hemingway beszédmódját, ismétléseit, tréfáit, önteltségét, bizonytalanságát és folyamatos önszínrevitelét rögzítette. A portré olvasói közül sokan úgy érezték, az író nevetségessé tette. Hemingway viszont nem szakította meg vele a kapcsolatot; levelezésük és barátságuk egészen az író haláláig folytatódott. Ross későbbi visszaemlékezése szerint Hemingway tudta, hogy a róla készült kép nem hősi emlékmű lesz, mégis vállalta. 39

A Ross-féle közelkép egyik tanulsága, hogy Hemingway nyilvános modora részben játék volt, de a játék mögött valódi szükséglet állt. Folyamatosan megerősítést keresett: íráságban, férfiasságban, sportban, ivásban, társasági dominanciában. Ha valaki nála jobban lőtt, horgászott, bokszt vagy írt, könnyen riválissá válhatott. A teljesítménynek mindig volt mércéje. Ez jól illett az általa teremtetett „kódhoz”, amelyben az ember értékét nyomás alatt mutatott viselkedése bizonyítja.

A kód azonban sosem volt egyszerű szabálykönyv. Hemingway hősei nem azért érdekesek, mert legyőzhetetlenek, hanem mert félnek. A bátorság csak akkor jelent valamit, ha létezik félelem. A stoikus viselkedés mögött gyakran pánik, gyász vagy szégyen dolgozik. A Fiesta Jake-je, a Búcsú a fegyverektől Frederic Henryje, Akiért a harang szól Robert Jordanje és Az öreg halász és a tenger Santiagója mind veszteséggel szembesül. A Hemingway-hős nem feltétlenül győz. A kérdés inkább az, hogyan viseli el azt, amit nem tud megváltoztatni.

A harmincas évek elején Hemingway már annyira híres volt, hogy életmódja önmagában hírértéket kapott. Key West-i háza, a horgászat a Golf-áramlatban, a kubai utak és a sporthorgász sikerek mind a sajtóanyag részévé váltak. A halászat számára nem csupán szabadidő volt. Ugyanaz a vonzalom működött benne, mint a bikaviadalnál: technikai tudás, fizikai erőfeszítés, kockázat és olyan szabályok, amelyekhez nem lehet retorikával alkalmazkodni. Vagy megfogja az ember a halat, vagy nem.

Ezt a világot később Hollywood is használta. Hemingway műveiből számos film készült, és az író vegyes érzésekkel viszonyult hozzájuk. Szerette a filmipar pénzét és sok filmsztárral barátkozott, ugyanakkor gyakran gyűlölte, amit a történeteivel tettek. A filmes Hemingway-kép tovább erősítette a kemény férfi mítoszát. Gary Cooperrel való barátsága különösen jól illett ehhez: Cooper több

Hemingway-adaptációban is szerepelt, és személyes megjelenése közel állt ahhoz a visszafogott férfieszményhez, amelyet az író szeretett.

A mítosz akkor válik igazán érdekes témává, ha nem választjuk el az életműtől. Hemingway tudta, hogy az olvasók az írot is fogyasztják a könyvek mellett. A huszadik század tömegmédiája egyre inkább hírességeket gyártott, és ő az első olyan világirodalmi szerzők közé tartozott, akiknek arca, lakóhelyei, hobbija és magánélete széles közönség számára ismert lett. Ezt kihasználta, de később foglya is lett. Ha a világ azt várja Hemingwaytól, hogy mindig Hemingwayként viselkedjen, nehéz bevallani a gyengeséget.

Ezért különösen fontos Ross könyve és Katakis dokumentumgyűjteménye. Az egyik a beszélő, túlzó, élő embert mutatja, a másik levelek, fényképek és tárgyi emlékek segítségével bontja részekre az ikont. Michael Katakis Ernest Hemingway – Egy élet emlékei című, magyarul is megjelent kötete arra emlékeztet, hogy egy élet nem egyetlen történet. A kézzel írt üzenetek, útlevelek, fényképek és hétköznapi tárgyak sok apró Hemingwayt őriznek. 40

A világhír így kettős örökséget teremtett. Hemingway stílusa felszabadítóan hatott az írókra, személyes mítosza viszont gyakran leszűkítette az olvasást. Ha csak a „macsó Papát” keressük, könnyen elsiklunk az életmű egyik alapérzése felett: a sebezhetőség felett. A puskák és bikák

mögött szinte minden nagy könyvében valaki attól fél, hogy elveszíti azt, amit szeret.

12. Férfiak, nők és a Hemingway-kód

Kevés huszadik századi író vitatnak annyit a nemi szerepek szempontjából, mint Hemingwayt. A közhely szerint ő a macsó férfiasság írója: vadászó férfiak, katonák, bokszolók és halászok népesítik be a könyveit, miközben a nők vagy idealizált szerelmek, vagy veszélyes, kasztráló figurák. A képhez bőséges életrajzi anyag is társul: négy házasság, számos szerelmi kapcsolat, féltékenység, versengés és sok olyan mondat, amely ma joggal hangzik szexistának. Mégis, ha kizárólag ezt látjuk, az életmű jelentős része érthetetlenné válik.

Hadley Richardson, Pauline Pfeiffer, Martha Gellhorn és Mary Welsh négy különböző nő volt, és négy különböző Hemingway-korszakhoz kapcsolódott. Hadley az indulás és Párizs társa. Pauline a világhír első éveiben, Key West és az afrikai utak idején volt mellette. Martha Gellhorn maga is jelentős író és háborús tudósító volt, aki nem volt hajlandó pusztán „Hemingway felesége” lenni. Mary Welsh pedig a második világháború végétől az utolsó évekig élt vele, és halála után az irodalmi hagyaték kezelésében is meghatározó szerepet kapott. Ha mind a négyet egyszerűen „múzsának”

nevezzük, éppen önálló pályájuk és személyiségük tűnik el.
41

Martha Gellhorn esete különösen fontos. Spanyolországban egymásba szerettek, miközben mindketten tudósítóként dolgoztak. Gellhorn nem Hemingway révén lett újságíró; saját ambíciói, politikai érzéke és munkabírása volt. A második világháborúban is saját tudósítói útját járta, ami egyre nagyobb konfliktust okozott közöttük. Hemingway olyan házasságot szeretett volna, amelyben a feleség jelen van az ő életében; Gellhorn olyan életet, amelyben saját munkája nem másodlagos. A konfliktus nem pusztán személyes, hanem a korszak nemi szerepeiről is sokat elmond.

A szépirodalmi nőalakok szintén változatosabbak a közhelynél. Brett Ashley nem engedelmes nő. Catherine Barkley a Búcsú a fegyverektől lapjain elsöre önfeladóbbnak tűnik, de a regény érzelmi intelligenciája sokszor az övé. Pilar az Akiért a harang szól egyik legerősebb, legnagyobb tekintélyű alakja. Marie a Szegények és gazdagok világában durva, szexuális és mélyen ragaszkodó figura. Margot Macomber és A Kilimandzsáró hava Helenje viszont valóban olyan nőalakok, akikbe Hemingway a gazdagsággal, függéssel és férfi kudarcával kapcsolatos saját szorongásait is beleírta.

Clancy Sigal éppen ezért vitatja azt az egyszerű képletet, hogy Hemingway nőgyűlölő, nőalakjai pedig egydimenziósak.

Sigal olvasata néha provokatív és nem minden következtetése tekinthető konszenzusnak, de jó kérdést tesz fel: mi történik, ha a nőalakokat nem a szerző magánéletének bizonyítékaként, hanem a történetek cselekvő résztvevőiként olvassuk? Brett például egyszerre képes fájdalmat okozni és erkölcsi döntést hozni. Pilar képes irányítani a férfiakat. A Fehér elefánt formájú hegyek nőalakja egy szinte teljesen kimondatlan konfliktusban próbálja megőrizni saját akaratát. 42

A férfiak sem olyan biztosak férfiasságukban, mint a „Hemingway-macsó” elmélet feltételezné. Francis Macomber gyáva a sebzett oroszlánnal szemben, majd rövid időre megtapasztalja a bátorság felszabadító érzését. Jake Barnes szexuálisan sérült. Frederic Henry dezertál. Robert Jordan fél a haláltól és a feladat értelmetlenségétől. Santiago öreg és fizikailag alulmarad a tengerrel szemben. A Hemingway-férfiasság középpontjában tehát nem a sérthetetlenség, hanem az állandó vizsga áll. A férfi mindig elveszítheti azt a státuszt, amelyet magának vagy másoknak bizonyítani próbál.

Ez a bizonytalanság az életrajzban is megjelenik. Hemingway gyerekkorának egyes fényképein nővérével, Marcelline-nel hasonló ruhában és hajviselettel látható, ami akkor nem volt példa nélküli gyereknevelési gyakorlat. Később az író saját nemi identitásával kapcsolatban is jóval összetettebb fantáziákat írt meg, mint amit nyilvános képe

sugallt. A posztumusz Édenkert különösen fontos ebből a szempontból: hajvágás, szerepcsere, androgün vágyak és identitásjátékok jelennek meg benne. Mary Dearborn és az újabb Hemingway-kutatás ezért óv attól, hogy a nyilvános „Papa” alakját automatikusan azonosítsuk a belső emberrel.

43

A harmadik szint a család. Hemingway legfiatalabb fia, Gregory – később Gloria néven is élt – egész életében összetett nemi identitással és apjával való súlyos konfliktussal küzdött. A kapcsolat történetét nem helyes utólag egyszerű diagnózissá alakítani, de világosan mutatja, milyen szűkek voltak azok a férfiszerepek, amelyek között apa és fiú mozogni próbált. Hemingway képes volt szeretni a fiát, és közben képtelen volt elfogadni személyiségének bizonyos részeit. A család tragédiája itt találkozik azzal a kóddal, amelyet az író műveiben oly gyakran vizsgált.

A „Hemingway-kód” tehát nem követendő életvezetési tanácsok gyűjteménye. Irodalmi kérdés: hogyan viselkedik valaki olyan helyzetben, amelyben elveszítheti a testét, a szerelmét, a méltóságát vagy az életét? A válaszok nem mindig férfiasak a hagyományos értelemben. Sokszor a gondoskodás, a hallgatás, a kitartás és a veszteség elfogadása a legfontosabb. Jake Brett iránti hűsége éppúgy része ennek, mint Santiago fizikai küzdelme.

Száz év távolságából ezért termékenyebb Hemingwayt nem „macsó” vagy „nem macsó” írónak minősíteni, hanem

azt nézni, milyen megszállottan tér vissza a nemi szerepek sérülékenységéhez. A férfiasság nála nem természetes adottság, hanem folyamatosan veszélyeztetett szerep. A női szabadság pedig egyszerre vonzó és fenyegető. Éppen ebből a feszültségből született több nagy műve – és több súlyos magánéleti konfliktusa is.

13. Afrika, halál és önmaga megteremtése

Hemingway 1933 végén indult első nagy afrikai szafarijára Pauline Pfeifferrel. A vállalkozás egyszerre volt álom, sport és önszínrevitel. Gyerekkora óta vadászott, Theodore Rooseveltt afrikai expedíciójának története pedig korán beépült a férfiasságról alkotott képébe. Most már híres és tehetsős íróként megengedhette magának, hogy Kelet-Afrikában nagyvadakra vadásszon, hivatásos vezetőkkel és kísérekkel. Az útból később Afrikai vadásznapló született, két legfontosabb afrikai novellája pedig A Kilimandzsáró hava és Francis Macomber rövid boldogsága lett. 44

A mai olvasó számára az afrikai Hemingway szükségképpen kényelmetlenebb figura, mint amilyenek a harmincas évek sportirodalma mutatta. Az európai és amerikai vadászok gyarmati rendszerben mozogtak. Pénzük és fegyvereik révén olyan tájat használtak kalandtérként,

amely mások otthona volt. Az afrikai személyzet sokszor háttér marad Hemingway szövegeiben, miközben az állatok elejtése teljesítményként jelenik meg. Ez nem törölhető ki azzal, hogy „más korszak volt”. Inkább azt érdemes vizsgálni, hogyan találkozott a természet iránti valódi érzékenység azzal a vadászati kultúrával, amely a birtoklást és az elejtést a természettel való közelség bizonyítékának tekintette.

Az Afrikai vadásznapló különös könyv: útleírás, vadásztörténet és irodalmi önarckép. Hemingway nemcsak a zsákmányt számolja. Írókról beszél, saját teljesítményét méri, riválisokat keres, és azon töpreng, milyen prózát lehet készíteni kitalált cselekmény nélkül. Az egyik állandó kérdése az, képes-e a valóság önmagában olyan erős lenni, mint a fikció. Ez a későbbi „nonfiction” műveinek is alapvető problémája lett: mennyi alakítás fér bele egy igaz történetbe, mielőtt már regényként kellene olvasni?

A vadászat ugyanakkor elválaszthatatlan volt a haláltól. Hemingway egész pályáján azt kereste, hogyan reagál az ember, amikor a halál nem elmélet. A bikaviadalban a matador és a bika, a háborúban a katona, a halászatban az ember és a nagy hal, Afrikában a vadász és a vad közötti helyzetet figyelte. A különbségek nyilvánvalók, de számára ugyanaz a kérdés kapcsolta össze őket: mi történik a viselkedéssel, amikor egy mozdulatnak visszafordíthatatlan következménye van?

Francis Macomber rövid boldogsága ezt a kérdést szinte laboratóriumi tisztasággal mutatja. Macomber gazdag amerikai, aki egy sebesült oroszlánal szemben megfutamodik. Szégyene azért pusztító, mert felesége és a hivatásos vadász is látja. Másnap azonban bivalyvadászaton valami megváltozik benne: megtapasztalja, hogy képes nem elfutni. A „boldogság” ezért rövid: önmagáról alkotott képe néhány percre összhangba kerül viselkedésével, mielőtt felesége lövése megöli. A novella szándékosan nyitva hagyja, hogy balesetről vagy gyilkosságról van-e szó. A lényeg nem a kriminalisztikai megoldás, hanem a házasságban működő hatalom, félelem és megvetés.

A Kilimandzsáró hava más irányból közelít. Harry, az író, haldoklik Afrikában, és úgy érzi, elpazarolta tehetségét. A halál közeledtével nem az elejtett állatokra gondol, hanem azokra a történetekre, amelyeket nem írt meg. Gazdag feleségét hibáztatja, majd felismeri, hogy saját döntéseit nem háríthatja rá. A novella Hemingway egyik legkegyetlenebb önvizsgálata: mi történik, ha egy sikeres író egyszer arra ébred, hogy a kényelmes élet éppen azt a szükségletet ölte ki belőle, amely miatt írni tudott?

Ez a félelem személyesen is kísértette. Hemingway egyszerre vágyott pénzre és gyanakodott a gazdagságra. Pauline családjának anyagi helyzete lehetővé tette a Key West-i életet és az afrikai utazást, miközben az író könnyen úgy érezte, hogy függőségbe került. A műveiben ezért

visszatér a „gazdagok” világa mint erkölcsi veszély. A Szegények és gazdagok már címében is ezt az ellentétet teszi láthatóvá. A floridai gazdasági válság és az 1935-ös hurrikán után Hemingway politikai érzékenysége is erősödött: egyre kevésbé hitte, hogy az egyéni keménység önmagában elég a társadalmi erőkkal szemben. 45

A bikaviadalról szóló Halál délután szintén több mint sportkönyv. Hemingway szabályokat magyaráz, matadorokat értékel, vitatkozik, anekdotázik, közben pedig a félelemről és a halálról alkotott nézeteit próbálja rendszerbe foglalni. A könyv ma különös történeti dokumentum: egy olyan művészetként kezelt hagyomány védőbeszéde, amelyet az állatvédelem szempontjai egyre erősebben kérdőjeleznek meg. Hemingway számára azonban a corrida erkölcsi esztétikája továbbra is kulcs maradt: a jó stílus akkor hiteles, ha valódi veszélyben működik.

Afrika ezért nem egyszerű egzotikus fejezet az életében. Ott sűrűsödött össze több rögeszméje: természet és uralom, bátorság és félelem, gazdagság és alkotói hitelesség, férfiasság és szégyen, élet és halál. A későbbi, 1954-es afrikai út pedig már tragikus visszatérés lett ehhez a tájhoz. Két egymást követő repülőgép-baleset súlyosan megsebesítette Hemingwayt és Maryt. Az író túlélte, de újabb fejsérüléseket, égési és belső sérüléseket szenvedett. A kalandor mítosza ezúttal szó szerint beleütközött a test korlátaiba. 46

14. Hemingway háborúja Spanyolországért

Amikor 1936 nyarán katonai felkelés indult a Spanyol Köztársaság ellen, Hemingway számára a konfliktus nem távoli európai hír volt. Több mint egy évtizede járt az országba, beszélt a nyelvet, barátai voltak ott, és Spanyolország részévé vált írói önképének. A polgárháború ezért személyes veszteségként és politikai próbaként érte. A húszas évek regényeiben a háború inkább olyan erő volt, amely megtörtént az emberekkel. Spanyolországban Hemingway már oldalt választott.

A köztársasági kormányt a katonai felkelés után Franco tábornok és társai támadták, Németország és Olaszország jelentős katonai támogatásával. A republikánus oldal maga is rendkívül sokszínű volt: liberális köztársaságiak, szocialisták, kommunisták, anarchisták és más baloldali csoportok harcoltak ugyanazon táborban, gyakran egymással is konfliktusban. A nyugati demokráciák hivatalos be nem avatkozási politikája közben a köztársaságot hátrányos helyzetbe hozta. Hemingway számára mindez egyre inkább a fasizmus elleni nemzetközi küzdelem előjátéka lett.

1937-től tudósítóként többször járt Spanyolországban. Madrid ostromának hónapjaiban a Hotel Florida környéke újságírók, írók és politikai szereplők találkozóhelye lett. Hemingway itt került egyre közelebb Martha Gellhornhoz. A

közös veszély, az ideológiai rokonság és a munka intenzitása szerelmi kapcsolatot teremtett közöttük. A történet később romantikus legendává vált, de Gellhorn számára a spanyol háború mindenekelőtt saját újságírói pályájának meghatározó tapasztalata volt. Nem egyszerűen Hemingway mellett volt jelen. Saját riportokat írt a civilek életéről és a háború következményeiről. 47

Hemingway Joris Ivens A spanyol föld című dokumentumfilmjén is dolgozott, amelyet a köztársasági ügy támogatására készítettek. Szöveget írt és narrált, pénzgyűjtésben vett részt, nyilvánosan beszélt. Ez a szerep messze volt attól a húszas évekbeli állásponttól, amelyben a politika inkább gyanús retorikának tűnt számára. Spanyolországban arra jutott, hogy vannak konfliktusok, amelyekben a kívülmaradás maga is politikai döntés. 48

Ez azonban nem jelentette, hogy vak lett volna a republikánus oldal hibáira. Hemingway közel került kommunista szervezőkhöz, és a fegyelem, illetve a katonai hatékonyság miatt gyakran nagyobb tisztelettel nézett rájuk, mint más baloldali csoportokra. Ugyanakkor látta a belső tisztogatásokat, a propagandát, a szovjet befolyást és a vezetők közötti intrikát is. John Dos Passossal való barátságának felbomlásában különösen fontos szerepet játszott José Robles eltűnése és kivégzése. Dos Passos felháborodott barátja sorsán; Hemingway sokkal inkább hajlandó volt a háború kegyetlen logikájának részeként

kezelné az ügyet. Ez a konfliktus megmutatja Hemingway politikai elkötelezettségének veszélyes oldalát is: amikor úgy érezte, hogy a nagy ügy forog kockán, könnyebben relativizálta saját oldalának bűneit. 49

Az *Akiért a harang szól* 1940-ben ennek az összetett tapasztalatnak lett nagyregénye. A főhős, Robert Jordan amerikai tanár és robbantási szakértő, aki republikánus gerillákhoz csatlakozik. Feladata egy híd felrobbantása egy támadás idején. A történet mindössze néhány nap alatt játszódik, mégis szinte teljes politikai és erkölcsi világot épít köré. Jordan elkötelezett az ügy mellett, de látja a saját oldalán a hazugságot, inkompetenciát és brutalitást. A regény így nem propaganda abban az egyszerű értelemben, hogy minden republikánus jó, minden ellenfél rossz. Hemingway éppen azzal teszi komolyabbá politikai állásfoglalását, hogy a saját táborát sem idealizálja.

A könyv egyik legmegrázóbb része Pilar elbeszélése egy falu forradalmi erőszakáról. A helyi fasisztákat a tömeg megöli, és a jelenet fokozatosan elveszíti a „népi igazságszolgáltatás” minden romantikáját. Az erőszak részeg, személyes és kontrollálhatatlan lesz. A másik oldalon Maria története mutatja a falangista erőszakot. Hemingway nem állít erkölcsi azonosságot a két tábor közé, de azt világossá teszi, hogy egy igaz ügy sem teszi ártatlanná az embert minden tetteiben.

Robert Jordan és Maria szerelme a halál szorításában születik. Ez ismerős Hemingway-minta: amikor a jövő bizonytalan vagy nincs, az idő intenzitása megnő. Néhány nap egy egész élet súlyát kaphatja. Pilar és Pablo pedig talán még érdekesebb páros. Pilar politikai és erkölcsi tekintély, Pablo pedig egykor bátor vezető volt, akit a félelem és kiábrándulás megtört. A regény egyik nagy felismerése, hogy a gyávaság nem állandó személyiségjegy. Pablo gyáva döntéseket hoz, majd visszatér. Jordan bátor, közben retteg. Az emberek mozgása a félelem és kötelesség között fontosabb, mint a címkék.

A cím John Donne híres meditációjára utal: egyetlen ember halála sem teljesen magánügy, mert az emberiség összefügg. Ez a gondolat különösen nagy változás a korai Hemingway magányos hőseihez képest. A Szegények és gazdagok végén már megjelenik az a felismerés, hogy az egyén egyedül kevés. Az Akiért a harang szól ezt politikai és erkölcsi elvvé emeli. Robert Jordan azért vállalja a feladatot, mert egy közösség és egy ügy részeként értelmezi magát.

A könyv óriási siker lett, és majdnem Pulitzer-díjat is kapott. A Pulitzer történeti összefoglalója szerint az 1941-es szépirodalmi zsűri az Akiért a harang szól díjazását javasolta, és a Pulitzer-testület kezdetben egyetértett a döntéssel. A javaslatot azonban visszavonták, miután a regényt illetlennek minősítették; abban az évben végül nem osztottak szépirodalmi Pulitzer-díjat. Hemingway 1953-ban Az öreg

halász és a tenger című művéért kapta meg a díjat. 50

A spanyol polgárháború elvesztése mély nyomot hagyott Hemingwayben. A köztársaság veresége egyben annak bizonyítékának tűnt számára, hogy a nagyobb európai háború közeledik. Hitler és Mussolini számára Spanyolország katonai és politikai próbatér lett, miközben a nyugati demokráciák tétováztak. Hemingway számára pedig a „jó harc” emléke egyszerre maradt erkölcsi igazolás és fájdalmas tapasztalat arról, hogy az igaz ügy is elbukhat.

15. Háborús tudósító vagy katona?

A második világháború idején Hemingway negyvenes éveiben járt. Testében már ott volt az első világháborús sebesülés, több baleset és sok év erős alkoholfogyasztásának következménye. Mégis nehezen viselte, hogy mások harcolnak, ő pedig kívül marad. Kubában előbb különös hírszerző hálózatot szervezett, majd a Pilar nevű halászhajóval járőrözött a Karib-tengeren, német tengeralattjárókat keresve. A terv egyszerre volt komoly hadiszolgálati szándék és hamisítatlan Hemingway-kaland.

Az úgynevezett „Crook Factory” – nagyjából „Csirkefogó-gyár” – informális hálózatként működött. Hemingway kapcsolatokat és informátorokat mozgatott meg Kubában, és az amerikai nagykövetség számára próbált

adatokat gyűjteni tengelyhatalmi szimpatizánsokról és lehetséges ügynökökről. A történet sokáig olyannak hangzott, mint az író egyik túlzó anekdotája. Az FBI nyilvánosságra hozott anyaga azonban megerősíti, hogy 1942 és 1944 között valóban végzett hírszerzési munkát az amerikai nagykövetség számára. A dossziék egyúttal azt is mutatják, hogy az FBI gyanakodva figyelte őt. 51

A Pilar tengeralattjáró-vadászata szintén valós volt, még ha katonai eredményei korlátozottak is maradtak. Hemingway a hajót rádióval és fegyverekkel szerelte fel, és azt remélte, hogy egy felszínre emelkedő U-boot közelébe kerülhet. A National Archives Hemingway-anyagai között megtalálhatók a hajónaplók és a katonai hatóságoknak küldött jelentések. Ez fontos különbség legenda és tény között: a vállalkozás nem kitaláció, de az sem igaz, hogy Hemingway saját hadihajóként jelentős tengeralattjáró-ellenes sikereket ért volna el. 52

1944-ben végül visszatért Európába haditudósítóként. A D-napon egy partraszálló csónakról figyelte Omaha Beach térségét, de civil tudósítóként aznap nem engedték partra. Később már jóval közelebb került a harcokhoz. A 22. gyalogezred parancsnokával, Charles „Buck” Lanham ezredessel szoros kapcsolatot alakított ki, és a csapatokkal haladt Franciaországon át Németország felé. A katonák között szeretett lenni, és sokan elfogadták, mert ismerte a front hétköznapi nyelvét és nem hátrált meg könnyen a

veszély előtt.

Ezzel együtt a tudósító és a harcoló közötti határt többször átlépte vagy legalábbis veszélyesen megközelítette. Fegyvert viselt, francia ellenállókkal mozgott, és saját beszámolóiban hajlamos volt felnagyítani szerepét Párizs felszabadításában. A legenda szerint „felszabadította” a Ritz szállót; a valóságban a város felszabadítását természetesen francia és szövetséges katonai erők hajtották végre. Hemingway jelen volt, kapcsolatokat használt és fegyveres csoportokkal mozgott, de a történet utólagos önmitológiája nagyobbra nőtt a tényleges katonai szerepnél. 53

A Hürtgen-erdőben viszont valóban testközelből látta az amerikai hadsereg egyik legvéresebb és legvitatottabb csatáját. Hideg, sár, sűrű erdő és német tüzérség tette pokollá a terepet. Hemingway hosszabb időt töltött Lanham ezredének közelében, és a tapasztalat későbbi prózájában is visszatért. Clancy Sigal számára a Hürtgen különösen fontos bizonyítéka annak, hogy Hemingway háborús „szerepjátéka” mögött valódi kockázat is volt: könnyen meghalhatott volna. 54

Martha Gellhornnal közben végleg megromlott a házassága. Kettejük szakmai versenye már korábban is feszültséget okozott, de a háború ezt kiélezte. Gellhornnak saját tudósítói megbízásai és ambíciói voltak. Amikor Hemingway megszerezte a Collier's számára az európai tudósítói helyet, amelyet korábban Gellhorn használt,

Martha nem mondott le a frontról. Más úton jutott Normandiába, és a partraszállásról is tudósított. A háború világossá tette, hogy két olyan ember házassága, aki mindketten a legfontosabb történetet akarják megírni, nehezen tartható fenn, ha egyikük sem hajlandó második lenni.

Hemingway Londonban megismerte Mary Welsh újságírót, aki később negyedik felesége lett. A minta ismétlődött: egy kapcsolat szétesése egybeesett egy új szerelem kezdetével. Mary azonban másként illeszkedett az életébe, mint Gellhorn. Kevésbé követelte, hogy saját pályája azonos súllyal legyen jelen, bár ez nem jelentett konfliktusmentes házasságot. Kettejük együttélése a következő tizenhat évben tele volt szeretettel, veszekedéssel, alkohollal, betegséggel és közös utazásokkal.

A második világháború Hemingway számára megint ugyanazt a veszélyt hordozta, mint 1918: a valódi esemény és a belőle épülő önéletrajzi mítosz összeecsúszását. Ő maga is alakította saját legendáját, de a dokumentumok ma lehetővé teszik a pontosabb különbségtételt. Nem volt hivatásos katona, mégis többször vállalt katonai kockázatot. Nem „szabadította fel Párizst”, de jelen volt a hadjáratban. Nem süllyesztett el U-bootot, de valóban járőrözött és jelentéseket készített. Az igaz történet kevésbé hollywoodi – és éppen ezért érdekesebb.

16. Kuba, az öreg halász és a Nobel-díj

A Finca Vigía, Hemingway Havanna közelében fekvő kubai otthona több mint húsz éven át életének egyik középpontja volt. A ház egyszerre jelentett munkateret, társasági helyszínt és menedéket. Könyvek, állatok, barátok, vendégek és az állandóan jelen lévő Pilar határozták meg ezt a világot. Hemingway itt írta több fontos művét, és innen indult tengeri utakra. Kuba nem egyszerű egzotikus háttér volt számára, hanem olyan otthon, amelyhez tartós érzelmi kapcsolat fűzte.

A negyvenes évek sikere után azonban az ötvenes évek elején komoly írói válságba került. A folyón át a fák közé 1950-es megjelenését sok kritikus csalódással fogadta. A regény idősödő amerikai ezredesének és fiatal velencei szerelmének történetében sokan önparódiát láttak: mintha a Hemingway-stílus modorra merevedett volna. Az író számára a rossz fogadtatás különösen fájdalmas volt, mert pályája során mindig érzékenyen reagált a kritikusokra, akkor is, amikor nyilvánosan úgy tett, mintha megvetné őket.

Ebben a helyzetben született meg *Az öreg halász és a tenger*. A történet egyszerű: Santiago, az idős kubai halász hosszú sikertelenség után egy hatalmas marlinnal küzd meg a tengeren. Megfogja, de a visszaúton a cápák fokozatosan felfalják a zsákmányt. Mire hazatér, lényegében csak a

csontváz marad. A cselekmény leírható néhány mondatban, a történet azonban Hemingway egész életművének sűrítőménye lett: mesterségbeli tudás, kitartás, test és fájdalom, ember és természet, győzelem és vereség bizonytalan határa.

Santiago azért különleges Hemingway-hős, mert nincs szüksége közönségre. Macomber szégyene abból születik, hogy mások látják gyávaságát. Hemingway nyilvános életében is erős volt a versengés. Santiago viszont nagyrészt egyedül van a tengeren. A teljesítmény értékét nem a taps adja. Tudja, hogyan kell fogni a zsinórt, olvasni a vízből és elviselni a fájdalmat. A hal elvesztése nem teszi semmissé ezt a tudást. A könyv ezért egyszerre olvasható egy öreg ember történeteként és egy olyan író önarcképeként, aki attól félt, hogy kritikusai már leírták.

A mű először 1952 szeptemberében jelent meg a Life magazinban, majd könyvként is. Hatalmas siker lett. 1953-ban Hemingway megkapta érte a Pulitzer-díjat. A Pulitzer hivatalos nyilvántartása a művet az 1953-as szépirodalmi díj nyerteseként tartja számon. Egy évvel később jött az irodalmi Nobel-díj. A Svéd Akadémia indoklása külön kiemelte elbeszélőművészetét, amelyet legutóbb Az öreg halász és a tenger példázott, valamint a kortárs prózastílusra gyakorolt hatását. 55

A Nobel-díj különös pillanatban érkezett. Hemingway irodalmi tekintélye csúcsra jutott, teste viszont egyre rosszabb állapotban volt. 1954 elején Afrikában két egymást

követő repülőbalesetet élt túl. A sérülései miatt nem utazott Stockholmba a díj átvételére. Rövid Nobel-beszédét az amerikai nagykövet olvasta fel. Hemingway az író magányáról és arról beszélt, hogy minden új könyvnél újra kockáztatni kell. Nem diadalmas ünnepi szöveg volt, hanem olyan ember hangja, aki a siker közepén is a bukás lehetőségét látta. 56

A két díj később azt a benyomást keltheti, mintha Hemingway pályája harmonikusan zárult volna. Valójában az ötvenes évek hátralévő része egyre nehezebbé vált. Sok projekten dolgozott egyszerre: afrikai kéziratot, párizsi emlékezésen, a nemiséggel kísérletező Édenkerten, tengeri történeteken és bikaviadal-anyagon. Rengeteget írt, de egyre nehezebben tudta kész könyvvé szervezni a nagy anyagot.

Kuba politikai változása is bizonytalanságot hozott. Hemingway sokáig jó kapcsolatot ápolt kubai emberekkel, és nem egyszerűen Batista rendszerének amerikai vendégeként élt ott. Fidel Castro 1959-es győzelme után egy ideig nem tekintette ellenségesen az új rendszert. Az amerikai-kubai viszony gyors romlása azonban egyre nehezebbé tette helyzetét. 1960-ban végül elhagyta a Finca Vigíát és egyre inkább idahói otthonában, Ketchumban élt.

A Finca ma múzeum, és maga a hely is segít korrigálni a Hemingway-képet. A ház tele van könyvekkel. A híres vadásztrófeák mellett polcok, papírok és jegyzetek vannak. Az a férfi, akiről a populáris kultúra gyakran úgy emlékszik,

mint aki inkább élt, mint olvasott, valójában megszállott olvasó volt. A Nobel-díj indoklásának „kortárs stílusra gyakorolt hatása” sem a kalandor élet jutalma volt. A mondatoké.

17. A test, amely már nem engedelmeskedett

Hemingway egész életében úgy viselkedett a testével, mintha az korlátlan hitelkeretet adott volna neki. Sérülések után gyorsan visszatért a vadászathoz, horgászathoz, utazáshoz és iváshoz. Autóbalesetek, háborús sebek, fertőzések, magas vérnyomás és agyrázkódások halmozódtak. A nyilvános legenda ezt sokáig a rendkívüli ellenálló képesség bizonyítékaként kezelte. Az ötvenes évekre azonban egyre világosabb lett, hogy ugyanaz a test, amelyből Hemingway identitást épített, lassan benyújtja a számlát.

Az 1954-es afrikai repülőbalesetek különösen súlyosak voltak. Az első kényszerleszállás után Hemingway és Mary újabb repülőre szállt, amely felszálláskor kigyulladt és lezuhant. Hemingwaynek a kijutás közben újabb fejsérülése lett, emellett égéseket és belső sérüléseket szenvedett. A korabeli hírekben még halálhíre is elterjedt, így különös helyzet állt elő: az író saját nekrológjait olvashatta. Később tréfálkozott rajta, de a fizikai következmények nem múltak

el. 57

A modern orvostudomány alapján csábító lenne utólag egyetlen diagnózissal megmagyarázni Hemingway hanyatlását. Ezt azonban a források nem teszik lehetővé. Mary Dearborn részletesen bemutatja a lehetséges tényezők sokaságát: öröklött betegségek gyanúját, májkárosodást, enyhe cukorbetegséget, rendkívül magas vérnyomást, alkoholfogyasztást, több fejsérülést, depressziós és később téveszmés tüneteket, valamint az alkalmazott gyógyszerek bonyolult hatását. Bizonyos mai kutatók felvetik a krónikus traumás agykárosodás lehetőségét is, de erre nem lehet biztos diagnózisként hivatkozni. Az életrajzi kép éppen attól meggyőző, hogy nem egyetlen okot keres. 58

A fizikai bajok az írásban váltak igazán félelmetessé. Hemingway számára a munka nem egyszerű szakma volt, hanem annak bizonyítéka, hogy még önmaga. Ha reggel képes írni, akkor a napnak van rendje. Az ötvenes évek második felében azonban egyre több kézirat nőtt hatalmassá anélkül, hogy végleges formát kapott volna. Rengeteg anyaga volt, de nehezebben döntötte el, mit hagyjon ki. Ez pontosan az a képesség volt, amely fiatalon különlegessé tette.

1959-ben ismét Spanyolországba utazott, hogy a Life számára megírja Antonio Ordóñez és Luis Miguel Dominguín bikaviadal-rivalizálását. A terv riport volt, a kézirat azonban hatalmasra nőtt. Az anyagból később Veszélyes nyár címen

jelent meg könyv. Az idős Hemingway újra abba a világba próbált belépni, amelyben fiatalon megtalálta saját stílusának egyik mércéjét. A bikaviadal továbbra is izgatta, de a hosszú utazás, a társasági élet és az alkohol fizikailag egyre jobban megviselte. A húszas évek Pamplonája már nem volt visszahozható.

Ezzel párhuzamosan dolgozott párizsi emlékein. A Vándorünnep anyaga azért különösen érdekes, mert a fiatal Hemingwayt az idős Hemingway teremti újra. A könyv tele van csodálatosan pontosnak ható utcákkal, ételekkel, időjárással és irodalmi jelenetekkel, de az emlékezet nem archív felvétel. Az író tudta, ki lett belőle, tudta, kik haltak meg a régi társaságból, és saját későbbi konfliktusait is visszavetítette. Hadley alakja megszépül, Fitzgerald és Stein keményebb fényt kap. A könyvet ezért egyszerre kell irodalmi remekműként és önéletrajzi újraserkesztésként olvasni.

Az emlékezés munkája közben Hemingway egyre jobban félt attól, hogy nem tudja befejezni. Barátai és családtagjai változásokat észleltek a viselkedésében. Egyre gyanakvóbb lett, pénzügyek miatt aggódott, és olyan megfigyeléstől tartott, amelyet környezete sokszor téveszmének tekintett. Az eset különösen bonyolult, mert az FBI valóban vezetett róla aktát. A valós megfigyelés ténye azonban nem igazol minden későbbi félelmet. Ez a különbség döntő az utolsó évek megértéséhez.

1960 őszén állapota súlyosan romlott. Ketchumban egyre elszigeteltebben élt, és Mary, illetve barátai orvosi segítséget kerestek. November végén a minnesotai Mayo Clinicre vitték, ahol más néven jelentkezett be, részben a sajtó elkerülése érdekében. A vizsgálatok fizikai betegségeket is találtak, pszichiátriai kezelésként pedig elektrokonvulzív terápiát alkalmaztak. Akkori körülmények között ez elfogadott súlyos depressziókezelésnek számított, de Hemingway később különösen félt annak emlékezetére gyakorolt hatásától. 59

Az elektrokonvulzív kezelésről szóló későbbi történetek gyakran túlságosan egyszerűvé teszik a tragédiát: mintha a kezelés „elpusztította volna” az író. A valóság összetettebb. Hemingway már a kórházi felvétel előtt súlyos depressziós, téveszmés és öngyilkossági veszélyt mutató állapotban volt. A kezelések után időnként javulást tapasztaltak, majd ismét rosszabbodott. Az akkori gyógyszeres döntéseket ma könnyű kritizálni, de az orvosok is korlátozott eszközökkel dolgoztak. Dearborn egyik fontos erénye, hogy a hibákat és bizonytalanságokat nem utólagos mindentudással kezeli.

A legtragikusabb az volt, hogy Hemingway számára az emlékezetvesztéstől való félelem egyenlő volt az írói identitás elvesztésével. Az író anyaga az emlékezet. Ha nem tudja előhívni a helyet, a nevet, a mondat ritmusát vagy azt a különbséget, amely két szó között van, akkor saját mércéje szerint nem csupán beteg, hanem megszűnik az lenni, aki

volt. Az utolsó hónapok ezért nem egyszerűen testi összeomlás története. Egy olyan ember tragédiája, aki egész életében teljesítményként bizonyította önmagát, és egyszer csak azt érzi, hogy a teljesítményhez szükséges eszközök kicsúsznak a kezéből.

18. Az FBI, az üldöztetés és az utolsó tél

Hemingway utolsó éveinek egyik leggyakrabban idézett története szerint az író azt hitte, hogy az FBI figyeli, barátai pedig paranoiásnak gondolták – később viszont kiderült, hogy valóban volt FBI-aktája. A történet csábítóan egyszerű: a „paranoidnak” tartott embernek végül igaza lett. A dokumentumok alapján azonban pontosabb megfogalmazás szükséges. Az FBI tényleges érdeklődése és Hemingway későbbi téveszmés félelmei részben átfedték egymást, de nem voltak azonosak.

Az FBI nyilvános „Vault” gyűjteményében található Hemingway-főakta 1942 és 1974 közötti dokumentumokat tartalmaz, és az anyag nagy része valóban a kubai amerikai nagykövetség számára végzett 1942-1944-es hírszerző munkájával foglalkozik. J. Edgar Hoover apparátusa gyanakodva nézte az író, akinek republikánus spanyol kapcsolata, baloldali ismerősei és saját, nagykövetségi hírszerző vállalkozása egyaránt felkeltették a figyelmet.

Vagyis amikor Hemingway azt mondta, hogy a szövetségi hatóságoknak van aktájuk róla, ez nem volt képzelgés. 60

1960-ra azonban félelmei jóval szélesebbé váltak. Úgy gondolta, hogy lehallgatják, autók követik, pénzügyi és adóügyek miatt letartóztathatják, ismerősei bevándorlási helyzete miatt bajba kerülhet. Barátja, A. E. Hotchner későbbi beszámolója és Dearborn életrajza szerint időnként csak szabadtéren volt hajlandó bizalmasan beszélni, mert a szobákat és telefonokat nem tartotta biztonságosnak. Az, hogy az FBI korábban valóban érdeklődött iránta, nem teszi ezeket a konkrét félelmeket automatikusan reálissá. A történésznek és az életrajzíróknak itt különösen óvatosnak kell lennie: az igaz részlet nem hitelesít minden következtetést.

A Mayo Clinic első kezeléssorozata után 1961 januárjának végén hazatért Ketchumba. Rövid ideig úgy tűnt, javult az állapota. Leveleket írt, könyveket kért, új tervekről beszélt. A javulás azonban nem maradt tartós. Tavasszal több alkalommal közvetlen öngyilkossági veszély alakult ki. Mary és barátok fegyvereket próbáltak távol tartani tőle. Áprilisban ismét kórházba került, majd újra a Mayo Clinicre szállították. Dearborn beszámolója szerint az utazás közben is olyan helyzetek adódtak, amelyekben attól tartottak, hogy kárt tesz magában. 61

A második kórházi kezelés után június végén visszatért Idahóba. Az orvosok és a család nehéz döntés előtt álltak.

Hemingway otthon akarta folytatni életét; környezete viszont tudta, hogy korábban fegyvert próbált szerezni, ezért a veszélyt sem lehetett figyelmen kívül hagyni. A forrásokból nem rajzolódik ki olyan biztonsági terv, amely ezt a kockázatot megbízhatóan kezelte volna. Az eseményeket utólag olvasva könnyű egyetlen személyt hibáztatni, de az életrajzi anyag inkább egy család és egy orvosi környezet bizonytalanságát mutatja egy rendkívül nehéz helyzetben.

1961. július 2-án kora reggel Hemingway ketchumi otthonában öngyilkosságot követett el. Hatvankét éves sem volt. Családja kezdetben balesetről beszélt a nyilvánosságnak, részben a stigma, részben a magánélet védelme miatt; később Mary elismerte az öngyilkosságot. A halál módja súlyos családi halmozódásba illeszkedett: Hemingway apja, Clarence 1928-ban szintén öngyilkosságot követett el, és a tágabb családban is több ilyen haláleset történt. Ezt azonban nem szabad végzetként vagy egyetlen öröklött ok bizonyítékaként kezelni. A források súlyos testi és lelki betegségeket, alkoholfogyasztást, ismételt sérüléseket és komoly élethelyzeti terheket mutatnak; ezek pontos oksági súlya utólag nem állapítható meg.

Hemingway halálát sokáig könnyű volt saját „kódjának” utolsó jeleneteként romantizálni. Ez félrevezető. Az öngyilkosság nem irodalmi gesztus és nem férfias következetesség, hanem súlyos beteg állapotban bekövetkezett tragédia. Különösen fontos ezt kimondani egy

olyan írónál, aki egész életében a bátorság, méltóság és halál kérdésével foglalkozott. A művek metaforái nem írhatják felül a valódi ember szenvedését.

Az utolsó tél ugyanakkor visszamenőleg új fényt vet a Hemingway-mítoszra. A férfi, akit a közönség a kontroll megtestesítőjeként látott, elveszítette kontrollját saját félelmei és betegsége fölött. A híres író, akinek prózája a kihagyás erejére épült, már nem tudta mindig kiválasztani, mit hagyjon ki. A kalandor, aki egész életében kockázatot keresett, végül saját otthonában szorult állandó felügyeletre.

És mégis hiba lenne az életművet a halál felől visszaolvasni, mintha minden könyv ezt a végpontot készítette volna elő. A Fiesta 1926-ban nem egy későbbi öngyilkos ember titkos naplója. Az öreg halász és a tenger sem búcsúlevél. Hemingway több mint három évtizeden át változó történelmi helyzetekben, változó testi és lelki állapotban írt. A vég tragikus, de nem teszi elkerülhetetlenné az előtte lévő életet.

19. Hemingway halála után

Hemingway 1961-ben meghalt, de irodalmi termelése különös módon folytatódott. A hagyatékban hatalmas mennyiségű befejezetlen és befejezéshez közeli kézirat maradt. A következő évtizedekben ezekből új Hemingway-könyvek jelentek meg: Vándorünnep, Szigetek

az áramlatban, Édenkert, afrikai szövegek, levelek és különböző válogatások. Ez egyszerre gazdagította az életművet és nehéz szerkesztői kérdéseket teremtett. Hol végződik Hemingway és hol kezdődik az örökösök, szerkesztők és kiadók munkája?

A Vándorünnep 1964-ben jelent meg, három évvel az író halála után. A párizsi emlékek nagy része Hemingway saját, erősen megdolgozott szövege, de a kézirat nem jutott el olyan végleges állapotba, amelyet ő maga jóváhagyott volna kiadásra. Mary Hemingway és a Scribner's szerkesztői döntéseket hoztak a sorrendről és a szöveg állapotáról. 2009-ben Seán Hemingway közreműködésével „restored edition” jelent meg, más sorrenddel és kiegészítésekkel. A két változat körüli vita jól mutatja, milyen nehéz posztumusz mű esetén „szerzői szándékról” beszélni. 62

A Szigetek az áramlatban 1970-ben jelent meg. A kézirat részei hosszú időn át foglalkoztatták Hemingwayt, és a tenger, az apaság, a veszteség, valamint a második világháborús kubai tapasztalatok kapcsolódnak össze benne. A posztumusz szerkesztés itt is kérdéseket vet fel, de a mű fontos ellenpontja a közismert Hemingway-képnek. A férfiak közötti gondoskodás, apa és fiúk kapcsolata, gyász és tehetetlenség nagy teret kap benne.

Még látványosabban változtatta meg a szerzőről alkotott képet az 1986-ban kiadott Édenkert. A regény kézírata jóval terjedelmesebb és összetettebb volt, mint a publikált

változat, a kiadói szerkesztés jelentős húzásokat végzett rajta. Még így is olyan témák kerültek előtérbe – androgün vágyak, haj- és szerepcserék, szexuális identitás –, amelyek nehezen fértek bele a „hipermaszkulin Hemingway” közhelyébe. A könyv hatására új kritikai irányok erősödtek meg: gender- és queerelméleti olvasatok, amelyek a korábbi művekben is több ambivalenciát találtak. 63

A hagyaték kutatásának legfontosabb intézménye a bostoni John F. Kennedy Presidential Library and Museum Hemingway-gyűjteménye. A könyvtár saját leírása szerint a fennmaradt Hemingway-kézirati anyag mintegy 90 százalékát őrzi: több mint ezer kézirati tételt, több mint tízezer fényképet, több ezer levelet, családi albumokat és személyes dokumentumokat. Ez teszi lehetővé, hogy az író munkafolyamatát ne csak a kész könyvekből rekonstruáljuk. Itt található a Fiesta – A nap is felkel első kézírásos változata, valamint a Búcsú a fegyverektől befejezésének több tucat kézirati változata is. 64

Michael Katakis kötete éppen ezt a tárgyi világot teszi hozzáférhetővé szélesebb közönség számára. Magyar kiadása, az Ernest Hemingway – Egy élet emlékei, levelek, fényképek és dokumentumok segítségével olyan életrajzi mozaikot épít, amely nem akar egyetlen nagy narratívába kényszeríteni mindent. Egy útlevél, egy levél vagy egy családi fénykép nem „bizonyítja”, ki volt Hemingway, de ellenáll a leegyszerűsítésnek. A híres arc mögé dátumokat,

kézírást és hétköznapi helyzeteket tesz. 65

A levelek kiadása újabb nagy vállalkozás. A Hemingway Letters Project célja a fennmaradt kimenő levelezés átfogó, többkötetes tudományos kiadása. A levelek különösen fontosak egy olyan szerzőnél, aki folyamatosan építette saját legendáját. Magánleveleiben is szerepet játszik, túlzásokkal és tréfákkal, de más hangok is megjelennek: pénzügyi aggodalom, szakmai bizonytalanság, családi gyengeség, féltékenység és munkamánia. A dokumentumok nem lerombolják a mítoszt; sokkal érdekesebbé teszik.

A posztumusz kiadások ugyanakkor etikai problémát is jelentenek. Egy szerző, aki életében megszállottan húzta és alakította szövegeit, vajon szeretné-e, hogy félkész anyagai könyvesboltokba kerüljenek? Erre nincs általános válasz. Bizonyos szövegek olyan közel voltak a kész állapothoz, hogy kiadásuk védhető. Másoknál a szerkesztői beavatkozás jóval nagyobb. A tisztességes megoldás az, ha az olvasó tudja, milyen állapotú kéziratból készült a könyv, és milyen döntéseket hoztak a szerkesztők.

A Hemingway-hagyaték ezért nem zárt életmű. Minden új levélkötet, kéziratvizsgálat és archív kiállítás módosíthatja a hangsúlyokat. A „Papa” ikonja már régen nem elég. A kutatás egyszerre mutat politikailag elkötelezett író és előítéletes embert, gyengéd apát és kegyetlen partnert, tudatos stilisztát és önmitologizáló hírességet, a hagyományos férfiasság képviselőjét és a nemi identitás

határait meglepő módon vizsgáló szerzőt. Az ellentmondások nem akadályai az olvasásnak. Maga Hemingway válik érdekesebbé általuk.

20. Száz év után is felkel a nap

2026-ban A nap is felkel – a magyar olvasó számára Fiesta – A nap is felkel – százéves. Az évforduló különös próba egy klasszikus számára. Száz év elég hosszú idő ahhoz, hogy a könyv kiszabaduljon első közönségének vitáiból, de nem annyira hosszú, hogy minden kulturális feszültsége történelmi érdekességgé szelídüljön. Hemingway regénye egyszerre tűnik régi világból érkező tárgynak és meglepően közeli szövegnek.

Pamplona 2026-ban kiállításokkal és programokkal idézte fel a regény centenáriumát. A város számára Hemingway öröksége kettős. A Fiesta rendkívüli nemzetközi reklámot adott a San Fermínnek, és turisták generációi keresték a regény helyszíneit. Ugyanakkor a helyi kultúra nem redukálható egy amerikai író látványára. A centenáriumi programok ezért egyre inkább azt hangsúlyozzák, hogy Hemingway „látta” a várost, de az ő nézőpontja csak egy a lehetséges Pamplonák közül. 66

Az évfordulót a Hemingway Society is új olvasatokkal kíséri. 2026-os centenáriumi beszélgetéseikben külön epizód

foglalkozott Robert Cohnnal és az antiszemitizmussal, illetve a regény vallási szerkezetével. Ez önmagában jól mutatja, hogyan változott a Hemingway-kutatás. Korábban sokáig a „kódhős”, a férfiasság és a stiláris minimalizmus állt a középpontban. Ma ugyanilyen fontos a zsidó szereplő kirekesztése, a nemi identitás, a vallás, a szexualitás és a narrátor megbízhatatlansága. A klasszikus nem azért klasszikus, mert mindig ugyanazt mondja, hanem mert új kérdéseket is kibír. 67

Hemingway stílushatása közben szinte láthatatlanná vált éppen azért, mert annyira elterjedt. Rövid, világos mondatok, tárgyi részletek, visszafogott narráció és párbeszédközpontú jelenetek ma nem hatnak olyan radikálisnak, mint 1926-ban. A filmes és televíziós történetmesélés is közelebb hozta azt az esztétikát, amelyben a jelenet többet mutat, mint a magyarázat. Hemingway hatása Raymond Carvertől Joan Didionig, Gabriel García Márqueztől számos újságíróig és forgatókönyvíróig kimutatható, de a legmélyebb hatás nem az utánzás. Az a felismerés, hogy az elhagyás ugyanolyan fontos szerkesztői döntés lehet, mint a hozzáadás.

A hatás mellett az ellenreakció is része az örökségnek. Írók nemzedékei próbáltak „nem Hemingwayként” írni. A túl rövid mondat paródiává vált, a kemény férfi hősöket kifordították, a vadászó és ivó „Papa” figurája könnyű célt adott. Hemingway olyan erős stiláris márkát teremtett, hogy

a paródiája is felismerhető. Ez ritka irodalmi teljesítmény: kevés szerző neve vált önálló melléknévvé.

A mai erkölcsi kérdések azonban nem oldhatók fel stílustörténettel. A bikaviadal és a nagyvad vadászat állatvédelmi problémái, a gyarmati tekintet, a regények faji és antiszemita nyelve, a homofóbia és Hemingway magánéleti kegyetlensége valós kérdések. A klasszikus státusz nem mentesség. De az olvasás sem bírósági ítélet, amelynek végén egyetlen „elfogadható” vagy „elfogadhatatlan” pecsétet kell ütni a szerzőre. A történelmi megértés és az erkölcsi kritika együtt működhet.

Éppen a Fiesta mutatja ezt a legjobban. Robert Cohn ábrázolása zavaró, miközben maga a regény a kívülállásról is szól. Jake homofób reakciói visszatetszőek, miközben az ő és Brett kapcsolata radikálisan megkérdőjelezi a hagyományos férfi-női párkapcsolatot. Brettet lehet misogün fantáziaként olvasni, de ugyanilyen komoly kritikai hagyomány tekinti a húszas évek új nőalakjának. A mű nem oldja fel saját ellentmondásait. Ezért kényszeríti az olvasót állásfoglalásra.

Hemingway személyisége hasonló módon ellenáll az egyszerű mérlegnek. Képes volt nagylelkűsége és kegyetlensége. Gyűlölte a fasizmust, miközben saját előítéletei voltak. Bátor volt háborús helyzetekben, és kegyetlenül félt a betegségben. Nagyszerűen írt nőkről, és rosszul bánt több nővel az életében. Ápolta a természet közelségének kultuszát, és rengeteg állatot ölt meg. Az

életrajz feladata nem az, hogy ezeket az ellentmondásokat feloldja, hanem hogy egyszerre tartsa őket a képen.

A centenárium arra is emlékeztet, milyen különös a művek és szerzők időviszonya. 1926-ban Hemingway huszonhét éves volt. A Fiesta olvasói közül sokan úgy tekintettek rá, mint egy új nemzedék hangjára. Ma ugyanaz a könyv klasszikus, iskolai és egyetemi tananyag, miközben a benne szereplő emberek fiatalabbak, mint sok mai olvasó. Az „elveszett nemzedék” történelmi fogalommá vált, de a könyv szereplői nem tudják, hogy történelmi fogalomban élnek. Csak azt tudják, hogy valami megváltozott, és nem tudják, hogyan kellene élni utána.

Talán ez a regény legmaradandóbb tapasztalata. A történelem ritkán közli az emberekkel, hogy most éppen korszakváltás történik. A szereplők dolgoznak, utaznak, szerelmesek lesznek, isznak, barátságokat rontanak el, miközben a régi világ már nincs és az új még nem kapott nevet. Csak később mondjuk rájuk: elveszett nemzedék.

Hemingway száz év után ezért nem azért érdekes, mert követni kell az életét. Éppen ellenkezőleg. A kalandor, a vadász és a „Papa” életmódja sok szempontból távoli vagy vállalhatatlan. A művek azonban arra tanítanak, amit a személyes mítosz gyakran elfedett: figyelni. Megnézni, mi történik egy ember arcán, amikor nem mondja ki, amit érez. Észrevenni, mit tesz a testtel a félelem. Megérteni, hogy a veszteséget nem mindig lehet megmagyarázni. És felismerni,

hogyan a legnagyobb mondatok mögött néha éppen azok a szavak dolgoznak, amelyeket az író kihúzott.

Epilógus - Ami lehetett volna

A Fiesta - A nap is felkel végén Jake és Brett Madridban ülnek egymás mellett. A történet nagy része már megtörtént. Pamplona elmúlt, Pedro Romero eltűnt az életükből, a társaság szétszóródott. Nincs több ünnep, amely elfedhetné a kérdést: mi lehetett volna kettejük közül, ha Jake nem sérül meg a háborúban?

Hemingway nem válaszol. Jake sem válaszol igazán. A regény utolsó pillanata a feltételes módé. Elképzelni lehet egy szebb változatot, de az elképzelt élet nem azonos az elveszített élettel. Ezzel a rövid gesztussal a könyv visszatér ahhoz, amiről kezdettől szólt: a háború utáni ember nem tudja visszacsinálni azt, ami megtörtént. Legfeljebb új formát találhat a veszteségnek.

Hemingway egész pályája ilyen formakeresés volt. Az olasz front sebesüléséből prózai hallgatást csinált. A párizsi barátok veszekedéséből regényt. A spanyol polgárháború vereségéből politikai tragédiát. Egy kubai halász küzdelméből az öregedés és méltóság történetét. Saját emlékeiből pedig olyan mítoszt, amelyet az utókor azóta is bont és újraépít.

Száz év telt el a Fiesta megjelenése óta. Pamplonában ma is futnak a bikák, Párizs utcáin turisták keresik Hemingway kávéházait, Key Westen és Kubában múzeum őrzi tárgyait, Bostonban pedig kéziratok dobozai mutatják, mennyi munka állt a könnyednek látszó mondatok mögött. A történelmi Hemingway egyre távolabb kerül. A mondatok viszont új olvasókhöz jutnak.

Talán ez az irodalmi túlélés legegyszerűbb magyarázata. Az élet elmúlik, a legenda változik, a könyv pedig minden olvasáskor új jelen időt kap. A nap valóban újra felkel – csak soha nem pontosan ugyanarra a világra.

Függelék

Ernest Hemingway élete évszámokban

1899. július 21. – Ernest Miller Hemingway megszületik az Illinois állambeli Oak Parkban, Clarence Edmonds Hemingway orvos és Grace Hall Hemingway zenetanár második gyermekeként.

1917 – Befejezi az Oak Park and River Forest High Schoolt; ősszel a Kansas City Star riportere lesz.

1918 – Az Amerikai Vöröskereszt mentőszolgálatához csatlakozva Olaszországba utazik. Július 8-án Fossalta di Piavénál aknavetőgránát sebesíti meg. Milánóban lábadozik, ahol megismeri Agnes von Kurowsky ápolónőt.

1919 – Hazatér az Egyesült Államokba.

1920–1921 – Torontóban és Chicagóban dolgozik; megismeri Hadley Richardsont.

1921. szeptember 3. – Feleségül veszi Hadley Richardsont.

1921. december – A házaspár Párizsba költözik. Hemingway a Toronto Star európai tudósítójaként dolgozik, közben szépirodalmat ír.

1922 – Kapcsolatba kerül Gertrude Steinnel, Ezra Pounddal, Sylvia Beachsel és a párizsi modernista kör több tagjával. Év végén ellopják a korábbi kézirateinak nagy részét tartalmazó bőröndöt.

1923 – Megjelenik első kötete, a Three Stories and Ten Poems (magyar önálló kiadásáról nem találtunk hiteles bibliográfiai adatot). Hemingway először látogat a pamplonai San Fermín-ünnepre. Megszületik első fia, John Hadley Nicanor „Bumby” Hemingway.

1924 – Másodszor jár a San Fermínen. Párizsban megjelenik a kis példányszámú in our time, a későbbi A mi időnkben egyik előzménye.

1925 – Megjelenik A mi időnkben amerikai kiadása. Megismeri F. Scott Fitzgeraldot. Harmadik pamplonai útján Lady Duff Twysden, Harold Loeb és barátai konfliktusaiból megszületik készülő regényének alapanyaga. Júliusban kezdi írni a későbbi Fiesta – A nap is felkel első változatát,

szeptemberre elkészül a kézirattal.

1926. október 22. – A Charles Scribner's Sons kiadja a Fiesta – A nap is felkel eredeti amerikai változatát (The Sun Also Rises). Hemingway huszonhét éves.

1927 – Elvállik Hadleytől, és feleségül veszi Pauline Pfeiffert. Megjelenik a Férfiak nők nélkül.

1928 – Megszületik Patrick Hemingway. Decemberben Hemingway apja, Clarence öngyilkosságot követ el.

1929 – Megjelenik a Búcsú a fegyverektől.

1931 – Megszületik Gregory Hemingway.

1932 – Megjelenik a Halál délután.

1933-1934 – Első kelet-afrikai szafarija Pauline-nal.

1935 – Megjelenik az Afrikai vadásznapló. A floridai hurrikán után élesen bírálja a veteránok sorsáért felelős hatóságokat.

1936 – Megjelenik többek között A Kilimandzsáró hava és Francis Macomber rövid boldogsága. Kitör a spanyol polgárháború.

1937 – Megjelenik a Szegények és gazdagok. Hemingway tudósítóként Spanyolországban dolgozik, és részt vesz Joris Ivens A spanyol föld (The Spanish Earth) című filmjének elkészítésében. Martha Gellhornnal szerelmi kapcsolatba kerül.

1938 - Megjelenik a The Fifth Column and the First Forty-Nine Stories; a benne szereplő színmű magyarul Az ötödik hadoszlop címen ismert.

1940 - Elvállik Pauline-től, feleségül veszi Martha Gellhornt. Megjelenik az Akiért a harang szól.

1941 - A Pulitzer szépirodalmi zsűrije támogatja az Akiért a harang szól díjazását, de abban az évben végül nem osztanak ki szépirodalmi Pulitzer-díjat.

1942-1944 - Kubában hírszerző hálózatot működtet az amerikai nagykövetség számára, illetve a Pilar hajóval tengeralattjáró-figyelő járőrözéseket végez.

1944 - Haditudósítóként visszatér Európába. Jelen van a normandiai hadműveleteknél, Franciaországban és a Hürtgen-erdő harcainál. Kapcsolata Martha Gellhornnal szétesik; megismeri Mary Welsh újságírót.

1945 - Elvállik Gellhorntól.

1946 - Feleségül veszi Mary Welsh-t.

1950 - Megjelenik A folyón át a fák közé című regénye, amelyet a kritika nagyrészt kedvezőtlenül fogad.

1952 - A Life közli Az öreg halász és a tenger történetét, majd a Scribner's könyvben is megjelenteti.

1953 - Az öreg halász és a tenger elnyeri a Pulitzer-díjat.

1954 - Afrikában két repülőbalesetet él túl. Megkapja az irodalmi Nobel-díjat, de sérülései miatt nem utazik Stockholmba.

1959 - Spanyolországban követi Antonio Ordóñez és Luis Miguel Dominguín bikaviadal-sorozatát; ebből készül később a Veszélyes nyár.

1960 - Állapota súlyosan romlik. Elhagyja Kubát, Ketchumban él. November végén a Mayo Clincre kerül.

1961 - Tavasszal ismét kórházi kezelésre szorul. Július 2-án ketchumi otthonában öngyilkosságot követ el.

1964 - Posztumusz megjelenik a Vándorünnep.

1970 - Posztumusz megjelenik a Szigetek az áramlatban.

1986 - Posztumusz megjelenik az Édenkert, amely új irányba tereli a Hemingway nemi szerepeiről szóló kutatást.

2026 - Száz éve jelent meg a Fiesta - A nap is felkel eredeti amerikai kiadása. Pamplonában és a nemzetközi Hemingway-kutatásban külön programok, kiállítások és újraolvasások foglalkoznak a regény centenáriumával.

Fontosabb művek - eredeti és magyar címek

A magyar címeknél a bevett magyar könyvkiadói formát követjük. Ha nem találtunk hiteles magyar önálló kiadást, ezt külön jelezzük. A Fiesta - A nap is felkel esetében a mai

magyar kiadás kettős címét használjuk.

- Three Stories and Ten Poems – magyarul önálló kötetként nem találtunk hiteles kiadási adatot; szó szerinti címként: „Három elbeszélés és tíz vers”.

- In Our Time – A mi időnkben

- The Torrents of Spring – Tavaszi zuhatag

- The Sun Also Rises – Fiesta – A nap is felkel; első magyar kiadás: Különös társaság (1937, ford. Németh Andor); Déry Tibor fordítása 1962-ben Fiesta: A nap is felkel címen jelent meg.

- Men Without Women – Férfiak nők nélkül

- A Farewell to Arms – Búcsú a fegyverektől

- Death in the Afternoon – Halál délután

- Winner Take Nothing – A győztes nem nyer semmit

- Green Hills of Africa – Afrikai vadásznapló

- The Snows of Kilimanjaro – A Kilimandzsáró hava

- The Short Happy Life of Francis Macomber – Francis Macomber rövid boldogsága

- To Have and Have Not – Szegények és gazdagok; első magyar kiadás: Gazdagok és szegények (Révai, 1948).

- The Fifth Column – Az ötödik hadoszlop

- For Whom the Bell Tolls – Akiért a harang szól
- Across the River and Into the Trees – A folyón át a fák közé
- The Old Man and the Sea – Az öreg halász és a tenger
- A Moveable Feast – Vándorünnep
- Islands in the Stream – Szigetek az áramlatban
- The Garden of Eden – Édenkert
- The Dangerous Summer – Veszélyes nyár

Jegyzetek és források

1. A centenárium alapadata: The Sun Also Rises, Charles Scribner's Sons, New York, 1926; első megjelenés 1926. október 22. A dátumhoz és az első kiadáshoz lásd az Antiquarian Booksellers' Association of America és a Morgan Library bibliográfiai leírásait. A 2026-os centenáriumot az Ernest Hemingway hivatalos örökségi oldala és Pamplona városa is külön programokkal jelölte.

2. A könyv öt fő alapforrása: Mary V. Dearborn: Ernest Hemingway: A Biography (Knopf, 2017); Michael S. Reynolds: Hemingway: The Paris Years (W. W. Norton, 1999-es kiadás); Michael Katakis: Ernest Hemingway – Egy élet emlékei (Európa, 2019, ford. Pék Zoltán); Lillian Ross: Portrait of Hemingway (Scribner-kiadás); Clancy Sigal: Hemingway Lives! Why Reading Ernest Hemingway Matters

Today (OR Books, 2013).

3. Michael Reynolds részletesen rekonstruálja az 1925-ös pamplonai nyarat és a regény kéziratának megszületését. Kiegészítő forrás: Ayuntamiento de Pamplona / Turismo de Pamplona, a 2026-os Fiesta 100 años centenáriumi anyagai.

4. Lady Duff Twysden, Harold Loeb és a regényalakok kapcsolatához lásd Reynolds vonatkozó fejezeteit, Dearborn életrajzát, valamint Pamplona hivatalos centenáriumi „kicsoda” anyagait.

5. A kézirat kronológiájának fő dátumai Reynolds rekonstrukciójára épülnek: 1925. július 13. körül kezdődött a történet, július 23-tól a regény első kék jegyzetfüzetében dolgozott, az első változat szeptember közepére készült el.

6. A címkereséshez, a Prédikátor könyvéből származó címhez és az „elveszett nemzedék” mottóhoz lásd Reynolds, valamint a Hemingway Society centenáriumi anyagait.

7. Oak Park és a szülőház adatai: Ernest Hemingway Birthplace Museum / Ernest Hemingway Foundation of Oak Park; kiegészítés Dearborn életrajzából.

8. A család vallásosságáról és Hemingway későbbi vallási ambivalenciájáról lásd Dearborn; a Fiesta vallási szerkezetének újabb értelmezéséhez Larry Grimes 2026-os Hemingway Society-beszélgetését.

9. A Kansas City Star munkájáról és Hemingwaynek tulajdonított szerkesztési szabályokról lásd a Kansas City Star Hemingway-archív és centenáriumi anyagait, valamint Dearborn-t és Sigalt.

10. Az olaszországi Vöröskereszt-szolgálat és Fossalta di Piave történetéhez: Dearborn; U.S. National Archives, „Hemingway on War and Its Aftermath”.

11. A sebesülés és az olasz kitüntetés dokumentálásához: National Archives; Library of Congress Hemingway-életrajzi összefoglalói.

12. A háborús tapasztalat és az írói kihagyás kapcsolatáról: Sigal; National Archives Hemingway-tanulmány; Hemingway későbbi saját írásmódról szóló vallomásai.

13. Hadley Richardson, a házasság és az 1921-es párizsi költözés: Dearborn és Reynolds.

14. Sylvia Beach, a Shakespeare and Company és a párizsi irodalmi hálózat: Reynolds; a JFK Library és a Poetry Foundation háttéranyagai.

15. Gertrude Stein, Ezra Pound és a rue de Fleurus köre: Reynolds; Poetry Foundation, Gertrude Stein életrajzi anyaga.

16. Hemingway és Fitzgerald kapcsolatáról: Reynolds és Dearborn. Fitzgerald szerkesztési tanácsainak jelentőségét a

kézirattörténet is alátámasztja.

17. A mi időnkben és a korai Hemingway-próza: Reynolds; Hemingway Society; NobelPrize.org Hemingway-bibliográfia.

18. A Hemingway-stílus több forrásból épülő kialakulásáról: Reynolds, Dearborn, Sigal; George Plimpton klasszikus Paris Review interjúja; a Kansas City Star stílusszabályai.

19. Sigal könyvének központi tézise, hogy a rövid, „kemény” mondatok mögött erős érzelmi nyomás és politikai-emberi tapasztalat dolgozik. A jelen könyv Sigal értelmezéseit nem tényforrásként, hanem kritikai álláspontként használja.

20. A kéziratok és a munkafolyamat kutatásához: John F. Kennedy Presidential Library and Museum, Ernest Hemingway Collection. A könyvtár saját tájékoztatása szerint a fennmaradt Hemingway-kézirati anyag mintegy 90 százalékát őrzi, több mint ezer kézirati tétellel és több mint tízezer fényképpel.

21. Az „elveszett nemzedék” Stein-Hemingway történetéhez: Reynolds; Dearborn; Poetry Foundation; a Fiesta mottói.

22. A Fiesta háborús traumaként való olvasatához: Clancy Sigal, a regénynek szentelt fejezet; valamint a centenáriumi

Hemingway Society-beszélgetések.

23. Hemingway első pamplonai útja és a bikaviadalhoz való viszonya: Reynolds; Pamplona hivatalos turisztikai Hemingway-anyagai; Hemingway: Halál délután.

24. Az 1925-ös társaság és a valódi modellek: Reynolds; Dearborn; Pamplona 2026-os centenáriumi dokumentáció.

25. Pamplona város 2026-os közlései szerint Hemingway kilenc alkalommal járt a városban: 1923–1927 között több egymást követő évben, majd 1929-ben, 1931-ben, 1953-ban és 1959-ben. Lásd Ayuntamiento de Pamplona, 2026. júliusi centenáriumi közlemények.

26. A regény első változatának gyors elkészülése Reynolds részletes kronológiájából rekonstruálható; Pamplona hivatalos centenáriumi anyaga is 1925. július 13. és szeptember 15. közé teszi az első draft létrejöttét.

27. Harold Loeb / Robert Cohn és az antiszemitizmus kérdéséhez: Reynolds; Dearborn; Jeremy Kaye, Hemingway Society, 2026; Gay Wilentz, „(Re)Teaching Hemingway: Anti-Semitism as a Thematic Device in *The Sun Also Rises*”, College English, 1990.

28. Fitzgerald kézirati tanácsaihoz: Reynolds; Dearborn. Hemingway későbbi visszaemlékezései kisebbítik Fitzgerald szerepét, ezért itt a kortárs dokumentumokra támaszkodunk.

29. A Boni & Liverighttal való szakítás és a Scribner's-szerződés: Reynolds. Az első amerikai *The Sun Also Rises* kiadója Charles Scribner's Sons, nem Boni & Liveright; ezt a Morgan Library és az ABAA elsőkiadás-leírása is megerősíti.

30. Magyar címek: Németh Andor fordítása 1937-ben *Különös társaság* címen jelent meg a Pantheonnál. Az ELTE könyvtári katalógusa és a korabeli bibliográfiai adatok szerint Déry Tibor fordítását az Európa Könyvkiadó 1962-ben *Fiesta: A nap is felkel* címen adta ki. A 21. Század Kiadó 2021-es kiadása *Fiesta - A nap is felkel* címet használja.

31. Brett Ashley és a „New Woman” összefüggéséhez: Wendy Martin, „Brett Ashley as New Woman in *The Sun Also Rises*”, in Linda Wagner-Martin (szerk.), Ernest Hemingway's *The Sun Also Rises: A Casebook*, Oxford University Press, 2002.

32. Jeremy Kaye: „Robert Cohn and Anti-Semitism in *The Sun Also Rises*”, Hemingway Society, One True Podcast, 2026. március 26. A beszélgetés hangsúlyosan különbséget tesz Hemingway, Jake és a többi szereplő előítéleteinek vizsgálata között.

33. Larry Grimes: „Religion in *The Sun Also Rises*”, Hemingway Society, One True Podcast, 2026. május 7. A bibliai cím, Jake katolicizmusa, a zarándokmotívumok, San Fermín és a horgászat vallási rétegeit tárgyalja.

34. A centenárium idején megjelent kritikai újraolvasások közül lásd a The New Yorker 2026-os esszéjét a regény „brilliance and badness” kettősségéről, valamint a modern gender- és szexualitáskutatásokat.

35. Hadley-Pauline-Hemingway háromszög és a válás: Dearborn; Reynolds késői párizsi fejezetei.

36. Fitzgerald és Hemingway kapcsolatának utólagos átírásáról: Dearborn; Reynolds; A Moveable Feast különböző kiadásai.

37. Maxwell Perkins és Scribner's: Reynolds; Dearborn; a Scribner's történeti és bibliográfiai adatai.

38. A Búcsú a fegyverektől befejezésváltozatai: John F. Kennedy Presidential Library, Ernest Hemingway Collection. A könyvtár kiemelt gyűjteményi leírása 44 kézírásos befejezésváltozatot tart nyilván; a National Archives összefoglalója szintén a kézirat szokatlanul nagyszámú befejezési kísérletét emeli ki.

39. Lillian Ross 1950-es Hemingway-profilja és későbbi barátságuk: Ross: Portrait of Hemingway. A felhasznált 2015-ös Scribner-kiadás bevezetője a portré fogadtatását és levelezésük folytatását is bemutatja.

40. Michael Katakis: Ernest Hemingway – Egy élet emlékei, Európa Könyvkiadó, 2019, Pék Zoltán fordítása. A jelen könyv bibliográfiájában a hozzáférhető magyar

kiadásra hivatkozunk, miközben a kutatás során az eredeti angol digitális kiadás is rendelkezésre állt.

41. Hemingway négy házasságának részletes életrajzi háttéréhez: Dearborn; Martha Gellhorn önálló pályájához a The New Yorker és a Martha Gellhorn-életrajzi szakirodalom.

42. Hemingway nőalakjainak alternatív értelmezéséhez: Sigal; Wendy Martin; valamint az újabb Hemingway-kritika gender-szemponutú tanulmányai.

43. Hemingway nemi identitással kapcsolatos irodalmi kísérleteihez és az Édenkert kéziratához: Dearborn; Tom Jenks, „Editing The Garden of Eden”, The Hemingway Society, One True Podcast, 2022; Carl Eby, „The Garden of Eden Manuscript”, The Hemingway Society, 2023; Debra A. Moddelmog, „Protecting the Hemingway Myth: Casting Out Forbidden Desires from The Garden of Eden”, Prospects, 21.

44. Az 1933–34-es afrikai úthoz: Dearborn; Hemingway: Afrikai vadásznapló; Katakis dokumentumanyaga.

45. A floridai hurrikán, a veteránok és Hemingway politikai reakciója: Dearborn; Sigal; Hemingway „Who Murdered the Vets?” című korabeli publicisztikája.

46. Az 1954-es afrikai repülőbalesetekhez: Dearborn; korabeli sajtóbeszámolók; NobelPrize.org háttéranyaga, amely a díjátadón való távollétét is rögzíti.

47. Hemingway és Martha Gellhorn Spanyolországban: Dearborn; Sigal; Gellhorn-életrajzi források. Gellhorn önálló háborús tudósítói teljesítményét nem Hemingway mellékszereplőjeként kezeljük.

48. *The Spanish Earth* (1937): Joris Ivens rendezte; Hemingway és John Dos Passos is dolgozott a filmen, Hemingway narrációs változatot is készített. A film a republikánus ügy nemzetközi támogatását szolgálta.

49. José Robles eltűnése és a Dos Passos-Hemingway szakítás: Dearborn és a spanyol polgárháborúról szóló Hemingway-szakirodalom. A konkrét felelősség kérdésében a források és értelmezések eltérnek; a jelen könyv nem állít bizonyíthatónál többet.

50. Az 1941-es Pulitzer-esethez: *The Pulitzer Prizes / Pulitzer on the Road*, „For Whom the Pulitzer Tolls: The One that Got Away” (2016). A szépirodalmi zsűri a regényt javasolta, a Pulitzer-testület kezdetben egyetértett, majd az illetlenségre hivatkozó kifogás után visszavonta a döntést; 1941-ben nem osztottak szépirodalmi díjat.

51. *FBI Records: The Vault*, „Ernest Hemingway”. A főakta 1942–1974 közötti iratokat tartalmaz, túlnyomórészt az amerikai havannai nagykövetség számára 1942–44 között végzett hírszerző tevékenységről.

52. A Pilar járőrözéseihez: U.S. National Archives, „Hemingway on War and Its Aftermath”. A gyűjteményben

hajónaplók és katonai jelentések is fennmaradtak.

53. Hemingway második világháborús európai útjához és katonai/tudósítói státuszának határaihoz: U.S. National Archives, „Hemingway on War and Its Aftermath”; Dearborn; Sigal. A National Archives összefoglalója szerint a D-napon egy partraszálló csónakról figyelte Omaha Beach térségét, de aznap civil tudósítóként nem engedték partra.

54. Hürtgen-erdő és Buck Lanham: Dearborn; Sigal; National Archives; valamint a csata történeti szakirodalma.

55. Pulitzer Prize, 1953 Fiction: The Old Man and the Sea, Ernest Hemingway, Scribner. NobelPrize.org: az 1954-es irodalmi Nobel-díj hivatalos indoklása.

56. NobelPrize.org, Ernest Hemingway 1954-es bankettbeszéde. Hemingway sérülései miatt nem vett részt személyesen a stockholmi ceremónián; a beszédet az amerikai nagykövet olvasta fel.

57. Az 1954-es afrikai balesetek részletes rekonstrukciója: Dearborn; a kortárs sajtó és későbbi Hemingway-életrajzok.

58. Hemingway utolsó éveinek egészségi állapotához: elsősorban Dearborn. Az utólag felvetett CTE- vagy más diagnózisokat hipotézisként, nem bizonyított tényként kezeljük.

59. Mayo Clinic, 1960–61, pszichiátriai kezelés és ECT: Dearborn részletes dokumentációja, Mary Hemingway és A.

E. Hotchner visszaemlékezéseinek összevetésével. A források több részletben eltérnek egymástól.

60. FBI Vault; Dearborn. Az a tény, hogy Hemingwayről valóban készült FBI-akta, nem jelenti azt, hogy utolsó éveinek minden konkrét megfigyelési félelme valós volt.

61. Az 1961-es öngyilkossági veszély és második Mayo-kezelés: Dearborn. A jelen kötet kerüli a tragédia romantizálását és az egyetlen okra épülő magyarázatokat.

62. Vándorünnep kiadástörténete: az 1964-es posztumusz kiadás és a 2009-es Restored Edition eltérései; Patrick és Seán Hemingway szerkesztői megjegyzései; a 2009-es új kiadásról szóló korabeli sajtó- és szakmai vita. A két változat eltér a sorrendben, címadásban és szerkesztési keretben is.

63. Édenkert posztumusz kiadásához és az erős szerkesztői beavatkozáshoz: Tom Jenks, The Hemingway Society (2022); Carl Eby, The Hemingway Society (2023); Debra A. Modellmog, Prospects. Modellmog rámutat, hogy a közreadott regény a leghosszabb kézirati változat körülbelül egyharmada, ezért a kiadás szerkesztettsége az értelmezés része.

64. John F. Kennedy Presidential Library and Museum, Ernest Hemingway Collection. A könyvtár saját leírása szerint a gyűjtemény a fennmaradt Hemingway-kézirati anyag mintegy 90 százalékát, több mint ezer kézirati tételt, több mint tízezer fényképet és több ezer levelet őriz; benne

található a Fiesta – A nap is felkel első kézírásos változata is.

65. Katakis magyar kiadása: Európa Könyvkiadó, 2019. A kötet a JFK Library anyagából is válogat, és elsődleges dokumentumok segítségével mutatja be Hemingway életét.

66. Ayuntamiento de Pamplona, 2026. július: Fiesta 100 años és Hemingway los vio kiállítások, valamint a centenáriumi megemlékezések. A város hivatalos közlései hangsúlyozzák a regény szerepét San Fermín nemzetközi ismertségében.

67. The Hemingway Society, 2026-os The Sun Also Rises centenáriumi One True Podcast-sorozat; Jeremy Kaye és Larry Grimes epizódjai, valamint a regény keletkezéstörténetével foglalkozó további centenáriumi beszélgetések.

Felhasznált és ajánlott irodalom

Alapvető könyvforrások

Dearborn, Mary V.: Ernest Hemingway: A Biography. Alfred A. Knopf, New York, 2017.

Katakis, Michael: Ernest Hemingway – Egy élet emlékei. Fordította Pék Zoltán. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2019. Az eredeti kiadás: Ernest Hemingway: Artifacts from a Life.

Reynolds, Michael S.: Hemingway: The Paris Years. W. W. Norton & Company, New York, 1999-es kiadás. A mű magyar

fordításáról a kötet lezárásáig nem találtunk adatot.

Ross, Lillian: Portrait of Hemingway. Scribner, New York, 2015-ös kiadás; a portré eredetileg a The New Yorkerben jelent meg 1950-ben.

Sigal, Clancy: Hemingway Lives! Why Reading Ernest Hemingway Matters Today. OR Books, New York-London, 2013.

Hemingway művei és elsődleges források

Hemingway, Ernest: Fiesta – A nap is felkel. Déry Tibor fordítása. 21. Század Kiadó, Budapest, 2021.

Hemingway, Ernest: Búcsú a fegyverektől. Magyarul több kiadásban és fordításban.

Hemingway, Ernest: Akiért a harang szól. Magyarul Sőtér István fordításában vált klasszikussá.

Hemingway, Ernest: Afrikai vadásznapló. Magyarul Szász Imre fordításában.

Hemingway, Ernest: Halál délután. Magyarul Papp Zoltán fordításában.

Hemingway, Ernest: Szegények és gazdagok. Magyarul Szász Imre fordításában.

Hemingway, Ernest: A folyón át a fák közé. Magyar kiadások.

Hemingway, Ernest: Az öreg halász és a tenger. Ottlik Géza fordítása a magyar Hemingway-recepció klasszikus darabja.

Hemingway, Ernest: Vándorünnep. Göncz Árpád fordítása.

Hemingway, Ernest: Szigetek az áramlatban. Magyar kiadás.

Hemingway, Ernest: Édenkert. Magyar kiadás.

Hemingway, Ernest: Selected Letters és a The Letters of Ernest Hemingway tudományos kötetei.

Archívumok és intézményi források

John F. Kennedy Presidential Library and Museum: Ernest Hemingway Collection. Boston. Kéziratok, levelek, fényképek, jegyzetek és elsődleges dokumentumok.

The Hemingway Society: tudományos társaság, The Hemingway Review, One True Podcast és The Letters of Ernest Hemingway projekt.

University of South Carolina Libraries: The Hemingway Letters Project.

U.S. National Archives and Records Administration: Hemingway on War and Its Aftermath; első és második világháborús dokumentumok, valamint a Pilar jelentései.

FBI Records: The Vault: Ernest Hemingway – nyilvánosságra hozott FBI-főakta.

U.S. Library of Congress: Ernest Hemingwayhez kapcsolódó bibliográfiai és első világháborús Vöröskereszt-anyagok; kiegészítő ellenőrző forrásként használva.

Ernest Hemingway Foundation of Oak Park / Ernest Hemingway Birthplace Museum: Hemingway gyermekkora, Oak Park és családi háttér.

Museo Ernest Hemingway / Finca Vigía, San Francisco de Paula, Kuba: a kubai otthon és tárgyi örökség.

Ernest Hemingway Home and Museum, Key West: Key West-i évek és a ház története.

Ayuntamiento de Pamplona / Turismo de Pamplona: Hemingway és San Fermín, különösen a 2026-os Fiesta 100 años centenáriumi programok.

Díjak és bibliográfiai források

The Pulitzer Prizes: 1953 Fiction – The Old Man and the Sea, by Ernest Hemingway; Pulitzer on the Road: „For Whom the Pulitzer Tolls: The One that Got Away” (2016), az 1941-es döntés történetéről.

NobelPrize.org: The Nobel Prize in Literature 1954 – Ernest Hemingway; hivatalos indoklás, bankettbeszéd, bibliográfia és jelölési archívum.

Morgan Library & Museum: The Sun Also Rises első kiadásának bibliográfiai leírása.

Antiquarian Booksellers' Association of America: *The Sun Also Rises*, első kiadás, Charles Scribner's Sons, 1926.

Kritikai és szakirodalmi kiegészítések

Baker, Carlos: *Hemingway: The Writer as Artist*. Princeton University Press.

Baker, Carlos: *Ernest Hemingway: A Life Story*. Charles Scribner's Sons, 1969.

Meyers, Jeffrey: *Hemingway: A Biography*. Harper & Row, 1985.

Reynolds, Michael S.: *The Young Hemingway; Hemingway: The American Homecoming; Hemingway: The 1930s; Hemingway: The Final Years*. A Reynolds-életrajzsorozat további kötetei.

Wagner-Martin, Linda (szerk.): *Ernest Hemingway's The Sun Also Rises: A Casebook*. Oxford University Press, 2002.

Martin, Wendy: „Brett Ashley as New Woman in *The Sun Also Rises*.” In Wagner-Martin (szerk.), Oxford University Press, 2002.

Wilentz, Gay: „(Re)Teaching Hemingway: Anti-Semitism as a Thematic Device in *The Sun Also Rises*.” *College English*, 52/2, 1990.

Kaye, Jeremy: *Robert Cohn and Anti-Semitism in The Sun Also Rises*. The Hemingway Society, One True Podcast,

2026. március 26.

Grimes, Larry: Religion in The Sun Also Rises. The Hemingway Society, One True Podcast, 2026. május 7.

The Hemingway Society / One True Podcast: 2026-os Fiesta – A nap is felkel-centenáriumú beszélgetések; Tom Jenks: „Editing The Garden of Eden” (2022); Carl Eby: „The Garden of Eden Manuscript” (2023).

Sharma, Akhil: „The Brilliance and the Badness of ‘The Sun Also Rises’.” The New Yorker, 2026. január 28.; továbbá a folyóirat korábbi Hemingway-esszéi és a Dearborn-életrajz recepciója.

Poetry Foundation: Ernest M. Hemingway – életrajzi és kritikai összefoglaló; Poetry, 1923. januári szám – Hemingway korai verseinek bibliográfiai kontextusa.

The Paris Review: George Plimpton klasszikus interjúja Ernest Hemingwayjel az írás módszeréről és munkafegyelemről.

Kansas City Star: Hemingway rövid riporter-i időszakának archív anyagai és a lap stíluszabályainak története.

Associated Press: 2026-os tudósítások a San Fermín és a The Sun Also Rises centenáriumi kapcsolatáról.

Moddelmog, Debra A.: „Protecting the Hemingway Myth: Casting Out Forbidden Desires from The Garden of Eden.” Prospects, 21, Cambridge University Press, 89–122.

Hemingway, Ernest: *The Garden of Eden*. Posztumusz kiadás; a kézirati és szerkesztési problémákhoz lásd Tom Jenks és Carl Eby Hemingway Society-interjúit.

Magyar bibliográfiai támpontok

21. Század Kiadó / Libri bibliográfiai adatai: *Fiesta – A nap is felkel*, Déry Tibor fordítása, 2021.

Európa Könyvkiadó: Michael Katakis, Ernest Hemingway – *Egy élet emlékei*, Pék Zoltán fordítása, 2019.

Magyar bibliográfiai ellenőrzés: ELTE OPAC – *Fiesta: a nap is felkel* (Európa, 1962, ford. Déry Tibor); *Régikönyvek – Különös társaság* (Pantheon, 1937, ford. Németh Andor), illetve *Gazdagok és szegények* (Révai, 1948); 21. Század Kiadó – *Fiesta – A nap is felkel* (2021).

Forráskezelési megjegyzés

Ez a könyv nem egyetlen Hemingway-életrajz, magazin vagy idegen nyelvű mű átdolgozása. Több, egymástól eltérő jellegű forrást vet össze: modern életrajzot, részletes párizsi monográfiát, dokumentumgyűjteményt, személyes portrét, irodalomkritikai esszét, archívumokat, tudományos tanulmányokat és 2026-os centenáriumi anyagokat. Ahol a források értelmezése eltér, a szöveg ezt lehetőség szerint jelzi, és nem állít bizonyíthatónál többet.

Az idegen nyelvű Hemingway-műveket a bevett magyar címükön nevezzük meg. A *The Sun Also Rises* esetében a mai

magyar könyvpiacra használt Fiesta – A nap is felkel címet alkalmazzuk; a korábbi magyar címváltozatokat a függelék külön jelzi. Ha egy korai műnek – például a Three Stories and Ten Poems kötetnek – nem találtunk hiteles magyar önálló kiadását, nem kezelünk szó szerinti fordítást bevett magyar műcímként.